

Ainevaldkond „Sotsiaallained“

1. Üldalused

1.1. Valdkonnapädevus

Sotsiaallainete pädevusega taotletakse õppija toimetulekut iseendaga, suutlikkust toimida lähikonnas, valmisolekut ja oskust olla aktiivne ja vastutustundlik kodanik, oskust mõtestada ühiskondlikke suhteid minevikuühiskondades lähtuvalt ajaloolisest kontekstist ja üldinimlikest väärtustest.

Sotsiaallainete õpetamise kaudu taotletakse, et gümnaasiumi lõpuks õpilane:

- 1) tunneb huvi kogukonna, rahva ja maailma arengu vastu, mõistab ühiskonnas toimunud ja toimuvate muutuste põhjusi, tagajärgi ja seoseid;
- 2) tunneb huvi enda arengu vastu, hindab ennast adekvaatselt, analüüsib oma võimalusi, usub endasse ja kavandab oma tulevikku, võtab vastutuse oma tuleviku kujundamise eest, väärtustab loovust ja ettevõtlikkust ning arendab endas neid omadusi ja pädevusi;
- 3) austab demokraatiat ja inimõigusi, teab oma õigusi ja kohustusi, järgib seadusi, üldinimlikke väärtusi ja üldtunnustatud käitumisharjumusi, kujundab oma arvamuse ning on vastutustundlik ja aktiivne ühiskonnaliige, on lojaalne Eesti riigile;
- 4) valdab infootsimise meetodeid, hindab kriitiliselt allikate usaldusväärsust ja teabe sisu; väärtustab teaduspõhist maailmapilti;
- 5) aktsepteerib inimeste individuaalseid erinevusi, kultuurilist ja maailmavaatelist mitmekesisust, suhtub neisse sallivalt, kui need pole inimväärikust alandavad või inimsusevastased;
- 6) tunnetab oma rolli Eesti kultuuripärandi hoidja ja kandjana, väärtustab inimkonna kultuuripärandit ja aktsepteerib kultuurerinevusi;
- 7) hoolib endast ja teistest, järgib tervislike eluviise, käitub turvaliselt enda ja teiste inimeste suhtes, hoiab keskkonda, on teadlik tarbija;
- 8) võtab vastutuse inimesena, kodanikuna, perekonna- ja ühiskonnaliikmena.

1.2. Ainevaldkonna õppeainete arvestuslik maht

Ainevaldkonna õppeained on ajalugu, inimeseõpetus, ühiskonnaõpetus. Õppeained jagunevad kohustuslikeks ning valikkursusteks.

Sotsiaallainete valdkonna ainekavades esitatud taotletavate õpitulemuste ja õppesisu koostamisel on aluseks võetud kohustuslike kursuste arv kooliastmes.

Kohustuslikud kursused õppeainete kaupa on järgmised:

ajalugu – 6 kursust: „Üldajalugu“, „Eesti ajalugu I (kuni 16. ja 17. sajandi vahetuseni)“, „Eesti ajalugu II (kuni 19. sajandi lõpuni)“, „Lähiajalugu I – Eesti ja maailm 20. sajandi esimesel poolel“, „Lähiajalugu II – Eesti ja maailm 20. sajandi teisel poolel“, „Lähiajalugu III – 20. sajandi arengu põhijooned: Eesti ja maailm“;

inimeseõpetus – 1 kursus: „Perekonnaõpetus“;

ühiskonnaõpetus – 2 kursust: „Ühiskonna areng ja demokraatia“, „Majandus ja maailmapoliitika“.

1.3. Ainevaldkonna kirjeldus ja valdkonnasisene lõiming

Sotsiaallainetes käsitletakse inimese ja ühiskonna toimimist minevikus ning tänapäeval. Õppe korraldamisel lähtutakse Eesti riikliku iseseisvuse tunnustamisest, eesti kultuuri traditsioonide, Euroopa ning maailma kultuuri ja teaduse põhisavutuste väärtustamisest ning riikliku õppekava üldosas sätestatud põhimõtetest. Sotsiaallainete õppimine aitab arendada tervikpilti ühiskonnast ning kujundab oskust mõista minevikunähtuste alusel toimuvat arengut. Sotsiaallainete vahendusel areneb võime näha ühiskonna arengus erinevaid seoseid ning teha teadlikke valikuid, lähtudes ühiskondlikest väärtustest, normidest ja reeglitest; toimida kõlbelise ja vastutustundliku inimesena ning ühiskonnaliikmena. Sotsiaallainete teemade käsitlemisega toetatakse soolise võrdõiguslikkuse edendamist ühiskonnas.

Ajalooõpetuse eesmärk on kujundada õppijaid, kes on suutelised analüüsima ja mõistma maailma, milles nad elavad, ning tunnevad asjaolusid ja sündmusi, mis on maailmas juhtunud. Ajaloõpetuses omandavad õpilased kultuuriruumis orienteerumiseks teadmisi oma kodukoha ning maailma minevikust ja kultuuripärandist ning erinevatest väärtussüsteemidest. Aine vahendusel hakkab õpilane teadvustama, analüüsima, kriitiliselt hindama ja tõlgendama minevikusündmusi ning -protsesse, nende omavahelisi seoseid ja seoseid tänapäevaga ning ajaloosündmuste erineva tõlgendamise põhjusi.

Inimeseõpetuse eesmärk on toetada õpilase sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut, õppides tundma ennast, kujundama vastutustundlikult oma suhteid, tundma perekonna rolli ühiskonna ning inimese elus, olema terviseteadlik, aus, hooliv ja õiglane.

Ühiskonnaõpetuses omandavad õpilased teadmised, oskused, väärtused ja hoiakud ühiskonnas toimimiseks ning vastutustundlike otsuste tegemiseks. Õppeaine eesmärk on luua eeldused kodanikuidentiteedi ja ühiskonna sidususe tugevdamiseks ning aktiivse kodaniku kujunemiseks, toetada dialoogivalmidust maailma erinevalt mõistvate inimeste vahel, samuti õpilase enese teadlikkust maailmavaate küsimustes.

Valdkonnasisese lõiminguga taotletakse, et õpilane areneks terviklikuks isiksuseks, kes suhtub endasse ja teistesse positiivselt, arvestab kaasinimestega, lähtub oma tegevuses üldinimlikest väärtustest ning märkab ja mõistab ühiskonnas toimuvat, on valmis ühiskonnaelus osalema, võtab vastutuse oma otsuste ja valikute eest ning mõistab üksikisiku rolli globaalsel tasandil; kes teeb majanduslikke otsuseid rahatargalt ja vastutustundlikult, oskab elatada ennast ja oma peret, teenida tulu, maksab kohusetundlikult makse ja panustab selle kaudu ühiskonna arengusse.

Kõigi sotsiaalvaldkonna õppeainete seisukohalt on tähtis koostööoskus ja konstruktiivsete lahenduste leidmise oskus.

1.4. Võimalusi valdkonnaüleseks lõiminguks, üldpädevuste arengu toetamiseks ja õppekava läbivate teemade käsitlemiseks

Sotsiaalvaldkonna õppeainete õppimise kaudu toetatakse õpilastes kõigi riikliku õppekava üldosas kirjeldatud üldpädevuste arengut. Üldpädevuste saavutamist toetab ainevaldkonna õppeainete eesmärgipärane lõimimine teiste valdkondade õppeainetega ning läbivate teemade õpilase jaoks tähenduslik käsitlemine. Selle tulemusel kujuneb õpilasel suutlikkus rakendada oma teadmisi ja oskusi erinevates olukordades, kujundada enda väärtushoiakuid ja -hinnanguid ning võimalus omandada ettekujutus ühiskonna kui terviku arengust.

Valdkonnaülene lõiming:

Sotsiaalainete valdkonda kuuluvaid õppeaineid lõimitakse kirjanduse tundidega, nt käsitletakse kirjanduse tundides mõne tuntud kultuuritegelase elu (lapsepõlve, perekondlikke valikuid, majanduslikku olukorda, elukutsega seotud valikuid lähtuvalt ühiskonnast ja poliitikast jne), mida korratakse perekonnaõpetuse tundides. Perekonnaõpetuse tundides suunab õpetaja õpilasi pidevalt meenutama kirjanduse tunnis käsitletud teemasid (laiemas kontekstis ka kultuuriteooriad ja religioon).

Üldpädevuste arengu toetamine:

1. Kultuuri- ja väärtuspädevus - sotsiaalainete valdkonnas omandab õpilane teadmised inimsuhetest ja inimpsüühikast, mis annab talle oskused mõista ja analüüsida inimestevahelisi suhteid; ta mõistab, et inimese kujunemist mõjutavad ühiskond, kultuuriline taust, moraalinormid ja eetika; ainetundides omandatud teadmistega omandab õpilane oskusi konfliktsituatsioonide ennetamiseks ja vältimiseks; teadmised ajaloost ning ühiskonna normidest kujundavad inimese, kel on väärtushinnangud, kes järgib moraali reegleid, väärtustab inimlikku ja on salliv; omandatud teadmised aitavad õpilasel ühiskonda kriitiliselt hinnata ning panustada paremasse tulevikku inimeste hüvanguks.

2. Sotsiaalne ja kodanikupädevus - ainetundides omandatud teadmised aitavad õpilasel mõista tema rolli vastutustundliku kodanikuna, kes toetab ühiskonna demokraatlikku arengut ja Eesti riiklikku iseseisvust ning kes teab ja järgib ühiskondlikke väärtusi ja kõlbluspõhimõtteid; õpilane mõistab ühiskondlikku mitmekesisust, inimõigusi ning religioonide ja rahvuste omapära; inimpsüühika ja ajaloo tundmine aitab õpilasel mõista inimese olemust, märgata inimestevahelisi probleeme ning võimalusel lahendusi pakkuda; õpilane tunnetab end dialoogivõimelise ühiskonnaliikmena Eesti, Euroopa ja kogu maailma kontekstis;

3. Enesemääratluspädevus - sotsiaalainete õppimine annab õpilasele suutlikkuse mõista ja hinnata adekvaatselt oma nõrku ja tugevaid külgi, arvestada oma võimeid ja võimalusi; ajaloo ja inimpsüühika tundmine aitavad tal analüüsida teiste ja oma käitumist erinevates olukordades; ta mõistab, mida tähendab käituda ohutult ning ühiskonda panustavalt; ta suudab teadvustada oma

vaimse ja füüsilise tervisega seonduvaid probleeme ning vajadusel abi otsida;

4. Õpipädevus - sotsiaalainete õppimise käigus omandab õpilane õpistrateegijad ning ta loob pidevalt seoseid varasemalt õpituga; sotsiaalainete tundmine aitab õpilasel kujundada terviklikumat pilti ühiskonnast, selle ajaloost ning toimimisest; õpilased õpivad osalema rühmaaruteludes ning lahendama iseseisvaid süvenemist vajavaid ülesandeid; nad õpivad iseseisvalt materjali otsima, õpetaja või juhendajaga konsulteerima ning neil kujuneb järk-järgult arvamus ühiskonna poliitilistes küsimustes;

5. Suhtluspädevus - sotsiaalainete õppimine aitab õpilastel end ja oma ideid selgesti väljendada ning mõistma suhtlemise turvalisust; nad omandavad oskused vältida suhtlemisel tekkivaid probleeme ning oma õiguste ees seisma;

6. Matemaatika-, loodusteaduste- ja tehnoloogiaalane pädevus - sotsiaalainete õppimine arendab loogilist mõtlemist, mis aitab igapäevaelus hakkama saada;

7. Ettevõtlikkuspädevus - sotsiaalainete õppimine aitab arendada probleemilahendusoskusi; seada eesmärgi, koostada lühi- ja pikaajalisi plaane, neid tutvustada ja ellu viia; korraldada ühistegevusi ja neist osa võtta, näidata algatusvõimet ja vastutada tulemuste eest; olla otsustusvõimeline ning sihikindel;

8. Digipädevus - oskus kasutada isikut tõendavaid dokumente vastavalt olukorrale, toetudes eetilistele alustele; isikuvastusvahendite korrektne kasutamine;

Õppekava läbivate teemade käsitlemine

1. Elukestev õpe ja karjääri kujundamine - sotsiaalainete õppimine aitab õpilasel kujuneda isikuks, kel on oma arvamus ning kes mõistab, et elu on pidev õppimise protsess, mille kohaselt ta püüdleb kõrgemate eetiliste väärtuste poole; õpilane õpib paremini tundma iseennast ning teisi ning mõistma inimestevahelisi suhteid ja inimpsüühikat ning sellest lähtuvalt tegema õpi-, elu- ja karjäärivalikuid.

2. Keskkond ja jätkusuutlik areng - sotsiaalsed arendavad õpilases keskkonnateadlikkust ja aitavad tal areneda sotsiaalselt aktiivseks inimeseks, kes elab ning toimib vastutustundlikult ning kes püüab pidevalt lahendada probleeme, millega ta igapäevaelus silmitsi seisab; ta omandab head teadmised kultuurilisest mitmekesisusest ning suhtub teistesse inimestesse tolerantselt; õpilane saab aru inimkonna kultuurilise, sotsiaalse, majandusliku, tehnoloogilise ja inimarengu erinevate tunnuste vastastikusest seotusest ning inimtegevusega kaasnevatest riskidest; ta suudab võtta vastutust jätkusuutliku arengu eest ja omandama jätkusuutlikku arengut toetavad väärtushinnangud ning käitumisnormid; ta panustab demokraatia arengusse ja parema ühiskonna loomisse; ta mõistab üleilmseid eetilisi seaduspärasusi ning majanduslikke probleeme.

3. Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus - sotsiaalainete õppimisega kujundatakse õpilane, kes on vastutustundlik kogukonna- ja ühiskonnaliige, kes mõistab ühiskonna toimimise põhimõtteid ja

mehhanisme ning on ühiskonda lõimitud, kes toetub oma tegevuses riigi kultuurilistele traditsioonidele ja arengusuundadele, osaleb poliitiliste ning majanduslike otsuste tegemisel; kes väärtustab eetikat, demokraatiat, koostööd, kodanikualgatust ja vabatahtlikkusel põhinevat tegutsemist ning konfliktide rahumeelset ja vägivallatut lahendamist; kes mõistab avaliku, ettevõtlus- ja mittetulundussektori seoseid ja toimimist, nende aluseks olevaid põhimõtteid, õigusi ja kohustusi, kes näeb enda kui üksikisiku rolli poliitilises ja majanduslikus süsteemis, võimalusi ja vajadust mõjutada ühiskonnas toimuvat ning omandada oskused otsustamisprotsessides osalemiseks.

4. Kultuuriline identiteet - sotsiaalainete õppimisega kujundatakse kultuuriteadlik inimene, kes mõistab kultuuri osa inimeste mõtte- ja käitumisladi kujundajana ja kultuuride muutumist ajaloo käigus ning kes omab ettekujutust kultuuride mitmekesisusest ja kultuuriga määratud elupraktikate eripärast; kes väärtustab omakultuuri ja kultuurilist mitmekesisust, on kultuuriliselt salliv ja koostööaldis; kes mõistab ennast kultuuri kandjana, edasivijana ja kultuuride vahendajana; kes suhtub lugupidavalt teiste kultuuride esindajatesse ning nende tavadesse ja loomingusse ning kes taunib diskrimineerimist; kes teadvustab ning õpib tundma ja võrdlema mineviku ja nüüdisaja ühiskondade kultuurilist mitmekesisust ning kes omab teadmisi Eesti ja maailma, eelkõige Euroopa Liidu liikmesriikide kohta.

5. Teabekeskond ja meediakasutus - sotsiaalainete õppimisega kujuneb õpilane, kes on ühiskonnateadlik ning analüüsivõimeline kodanik; kes arvestab ühiskonnas omaksvõetud suhtlemise norme, toimib turvaliselt ja vastutab oma käitumise eest end ümbritsevas teabekeskonnas; kes oskab eri allikatest infot leida ning seda hinnata ja omavahel võrrelda, omades kriitiliselt suhtumist ühiskonda ning olles võimeline omama isiklikku seisukohta.

6. Tehnoloogia ja innovatsioon - sotsiaalsed õppides kujuneb õpilane kes mõistab, mida tähendab Eesti kui digiriik ning kes suudab selles keskkonnas hakkama saada; kes omab teadmisi tehnoloogiate toimimise ja arengusuundade kohta erinevates eluvaldkondades ning mõistab tehnoloogiliste uuenduste mõju inimeste töö- ja eluviisile, elukvaliteedile ja keskkonnale nii tänapäeval kui ka minevikus; kes saab aru tehnoloogilise, majandusliku, sotsiaalse ning kultuurilise innovatsiooni vastastikustest mõjudest ja omavahelisest seotusest ning on võimeline mõistma ja kriitiliselt hindama tehnoloogilise arengu positiivseid ja negatiivseid mõjusid ning kujundama kaalutletud seisukohti tehnoloogia arengu ja selle kasutamisega seotud eetilistes küsimustes.

7. Tervis ja ohutus - sotsiaalainete õppimisega kujuneb õpilane, kes mõistab, kuidas olla vaimselt, emotsionaalselt, sotsiaalselt ja füüsiliselt terve ühiskonnaliige; kes on võimeline järgima tervislikku eluviisi, käituma turvaliselt ja kaasa aitama tervist edendava turvalise keskkonna kujundamisele ning kes mõistab psühholoogia rolli selles; kujundatakse inimene, kes tunneb

seadusi ning oma õigusi, kes oskab ohuolukordades hakkama Saada.

8. Väärtused ja kõlblus - sotsiaalainete õppimisel kujuneb kõlbeliselt arenenud inimene, kes väärtustab demokraatiat ning tunneb üldinimlikke ja ühiskondlikke väärtusi ja kõlbluspõhimõtteid, järgib neid koolis ja väljaspool kooli, ei jää ükskõikseks, kui neid eiratakse ja sekkub vajaduse korral oma võimaluste piires; kujundatakse inimene, kes väärtustab riiki, perekonda ja traditsioone; kes suudab ajaloolisi väärtussüsteeme kriitiliselt vaadelda ning vajadusel ümber hinnata; kes eetilistest alustest lähtudes omab isiklikku maailmavaadet ning suudab seda põhjendada; kes suudab argumenteerida ning kompromisse leida; kes tahab ja suudab konfliktsituatsioone vältida ja lahenda.

1.5. Õppe kavandamine ja korraldamine

Õppetegevus on õppijakeskne, toetab õpimotivatsiooni hoidmist ja õpilaste kujunemist aktiivseiks ja iseseisvaks õppijaiks ning loovaks ja kriitiliselt mõtlevaks ühiskonnaliikmeiks, kes suudavad teha valikuid, võtta vastutust oma õppimise eest ja tulevad toime muutunud olukorras ning on valmis kavandama oma edasist haridusteed.

Gümnaasiumis õppetegevust kavandades ja korraldades teevad õpetajad koostööd, seejuures:

- 1) lähtutakse õppekava alusväärtustest, üldpädevustest, valdkonnapädevustest, taotletavatest teadmistest, oskustest ja hoiakutest ning õpitulemustest ja kooli õppekavas sätestatud õppesisust ning lõimingust teiste õppeainete ja läbivate teemadega;
- 2) arvestatakse didaktika nüüdisaegsete käsitluste ja ainevaldkonnas toimunud arengutega, võetakse arvesse kohalikku eripära, muutusi ühiskonnas ja maailmas ning seostatakse neid omavahel;
- 3) taotletakse, et õpilase õpikoormus oleks mõõdukas, jaotuks õppeaasta ulatuses ühtlaselt ning jätaks piisavalt aega puhkuseks ja huvitegevusteks, õpilast suunatakse oma õppimist mõtestama ja kavandama ning õpikoormust jagama;
- 4) arvestatakse õpilaste eelteadmisi, huvisid, individuaalseid eripärasid ja -võimeid, kasutatakse diferentseeritud ja sobivat pingutust nõudvaid ülesandeid, mille sisu ja raskusaste toetavad individualiseeritud ja õpilasele tähenduslikku käsitlust, reageeritakse õpi- ja eluraskustele ning pakutakse õpiabi ja tuge õpivalikutes;
- 5) võimaldatakse nii individuaalset, paaris- kui ka rühmaõpet, kujundatakse õpiharjumusi ja -oskusi, mõtestatakse ja analüüsitakse õppimist, suunatakse tegema teadvustatud ja teadlikke valikuid, võtma vastutust oma õppimise eest;
- 6) kaasatakse õpilasi õppetegevuste kavandamisse ja juhtimisse, pakutakse võimalusi analüüsida ja mõtestada õppeprotsessi nii enda õppimise ja õpistrateegiate kui ka õpetaja juhitud õppe korraldamise aspektist;
- 7) kavandatakse aega õpitava tähenduslikkuse, eesmärkide, õpitulemuste ning

hindamiskriteeriumide mõtestamiseks ning eneserefleksiooniks, õpitakse andma ja vastu võtma tagasisidet;

8) rakendatakse uurivat, probleeme lahendavat ja teaduspõhist õpet, kasutatakse mitmekesiseid ja kombineeritud õppemeetodeid ning aktiivsust, loovust, koostööd ja analüüsi soodustavaid õppetegevusi, laiendatakse õpilaste teadmisi mitmekülgsest, tutvustatakse näiteid valdkonna teadussaavutustest ja aktuaalsetest probleemidest, arendatakse oskusi ja kujundatakse hoiakuid;

9) rakendatakse ja kasutatakse info- ja kommunikatsioonitehnoloogiatel põhinevaid õppekeskkondi, õppematerjale ja -vahendeid, arendatakse info kriitilise otsimise ja hindamise pädevust, arvestades autoriõiguse ja uurijaeetikaga;

10) võimaldatakse siduda õpet koolivälise, sh ühiskonnaeluga, et kogu ainekäsitus oleks võimalikult elulähedane ja õpilasele tähenduslik ning kujundaks õppija arusaama maailmas toimuvast, suutlikkust siduda kohalikku ja globaalset;

Õppetegevuse kaudu laiendatakse ainevaldkonna teadmisi ja kujundatakse oskusi. Ajalooõpetus on valdavalt uurimispõhine, kasutatakse esmaseid ja teiseid allikaid. Kõikides sotsiaalvaldkonna ainetes lisaks põhiteemadele käsitletakse ka ühiskonnas asetleidvaid muutusi ning kasutatakse õppe ilmetamiseks näiteid ümbritsevast elust.

1.6. Hindamine

Hindamine on õppeprotsessi osa, mille kaudu toetatakse õpilase õppimist ja arengut. Hindamisel saadakse ülevaade õpitulemuste saavutatusest ja õpilase individuaalsest arengust ning toetatakse selle kaudu õpilase kujunemist positiivse minapildi ja adekvaatse enesehinnanguga ennastjuhtivaks õppijaks. Hindamise tulemusena saab õpilane tagasisidet oma edenemise kohta õppimisel ja õpistrateegiate valikuteks.

Hindamise alus on valdkonna ainekavades kirjeldatud õpitulemused kooliastmete kaupa. Hindamisega toetatakse kooliastme lõpuks taotletavate teadmiste ja oskuste omandamist, hoiakute kujunemist ning valdkonnapädevuste saavutamist. Ainealaste teadmiste ja oskuste kõrval antakse tagasisidet ka üldpädevuste arengu ning väärtushoiakute ja -hinnangute kujunemise kohta. Hoiakute kujunemisele antakse tagasisidet suunavate ja toetavate sõnaliste hinnangute abil.

Kokkuvõttev hindamine toimub üldjuhul õppeperioodi või mahuka õppeteema lõpul, et kontrollida nii õppetöös püstitatud eesmärkide täitmist kui riikliku õppekavaga sätestatud õpitulemuste saavutatust. Kursuse kokkuvõttev hinne võib kujuneda õppeperioodi jooksul toimunud hindamise tulemusena.

Õpilane kaasatakse hindamisprotsessi nii oma töö hindamisel kui ka kaasõpilaste tagasisidestamisel. Õpilasele on õppeprotsessi alguses teada, mida ja millal hinnatakse, milliseid hindamisvahendeid kasutatakse ning millised on hindamise kriteeriumid. Õpilast suunatakse õppeprotsessi käigus oma õppimist ja püstitatud eesmärkide saavutamist analüüsima ja

reflekteerima.

Arutluste, juhtumianalüüside, loominguliste tööde ja projektülesannete puhul hinnatakse arvamuste ja seisukohtade argumenteeritust, seostatust ja veenvust, õpilase seisukohtadele minevikusündmuste, ühiskonnas ja maailmas toimuva kohta antakse sõnalist kirjeldavat tagasisidet. Praktiliste ja loominguliste ülesannete sooritamisel hinnatakse nii protsessi kulgu kui tulemust, probleemide märkamise ja analüüsi oskust, suutlikkust rakendada teoreetilisi teadmisi praktiliselt õpitu olukorras. Kirjalikke ülesandeid hinnates arvestatakse eelkõige töö sisu, kuid pööratakse tähelepanu ka õpilase keelekasutusele, sh erialaste terminite, isiku-, riikide- ja kohanimede, rahvusvaheliselt aktsepteeritud lühendite õigele kasutusele ja õigekirjale, mida arvestatakse hindamisel vastavalt ülesande eesmärgile ja kokkulepitud hindamiskriteeriumidele. Erineva keerukusastmega teadmiste, oskuste ja hoiakute hindamise võimaldamiseks kasutatakse mitmekesiseid hindamisviise ja -vorme. Hindamisvahendi ja -viisi valik sõltub püstitatud õppeeesmärkidest ja eeldatavast õpitulemusest. Hindamismeetodite valikul arvestatakse õpilaste vanuselisi iseärasusi, individuaalseid võimeid ning valmisolekut ühe või teise tegevusega toime tulla.

Ajaloo hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi tähtsamate ajaloosündmuste ja -nähtuste analüüsi nõudvate ülesannete kaudu. Allikaanalüüsi puhul hinnatakse allikast olulise info leidmist, selle tõlgendamist ja võrdlemist, kommenteerimist ning usaldusväärse ütle otsustamist. Arutluste puhul hinnatakse kirjutise vastavust teemale, ajastu- ja teemakohaste faktide teadmist, analüüsi, võrdlemise, seoste loomise ja järelduste tegemise oskust ning isikliku suhtumise väljendamisest põhjendatud hinnangute kaudu.

Inimeseõpetuses hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi ning nende seostamise oskust. Õpilase hoiakuid ja väärtushinnanguid mõõdetakse ja tagasisidestatakse vaatluse, õpilase antud hinnangute ja otsustuste ning juhtumianalüüsi alusel.

Ühiskonnaõpetuses hinnatakse arutlusoskust, erinevate allikate, sh õigustekstide tõlgendamist ja analüüsi, ühiskondlike probleemide analüüsi ja oma seisukoha kujundamise ning selle põhjendamise oskust; aga ka kodanikuvalmidust ja -vastutust ühistegevuses osalemise, ühiskonnaliikmele kohustuslike toimingute, sh vajalike dokumentide täitmise oskuse jt eakohaste ülesannete kaudu. Väitluses hinnatakse oskust kuulata aktiivselt teise osapoole väiteid ning oskust esitatud väidetele tõenduspõhiste argumentidega vastata.

Hindamisel lähtutakse vastavatest gümnaasiumi riikliku õppekava üldosa sätetest, hindamise nõuded ja korraldus, sh mittenumbrilise hindamise kasutamine ja mujal õpitu arvestamine on leitav kooli õppekavast.

1.7. Õppekeskkond

Õppimist toetav õppekeskkond kujundatakse viisil, kus luuakse kultuuritundlik, üksteist austav,

kaasav, vastastikku hooliv ja toetav, turvaline, kiusamis- ja vägivallavaba õppekeskkond, mis rajaneb usalduslikel suhetel, sõbralikkusel ja heatahtlikkusel ning kus märgatakse ja tunnustatakse õpilase pingutusi ja õpiedu. Aktsepteeritakse erinevate seisukohtade olemasolu, arutletakse nende üle ning hinnatakse neid lähtudes allikatest, tõenduspõhistest faktidest ning demokraatliku ühiskonna aluspõhimõtetest.

Kool võimaldab viia õpet läbi ruumis, kus on:

- 1) mööbli ümberpaigutamise võimalus liikumist eeldavateks tegevusteks nagu rühmatööd, dramatiseeringud, rolli- ja õppemängud;
- 2) internetiühendus nii õpetajal kui ka õpilastel, digitehnoloogia ning audiovisuaalse esitluse ja videoühenduse kasutamise võimalused.

Kool võimaldab:

- 1) korraldada õpet väljaspool klassiruumi, nt mäluasutuses või ametiasutuses;
- 2) kasutada ainekava eesmärgi toetavaid õppematerjale ja -vahendeid;
- 3) õppekäike ja kohtumisi erinevate valdkondade esindajatega.

2. Ainekavad

2.1. Ajalugu

2.1.1. Õppeaine kirjeldus

Ajaloo õppimise käigus omandatakse pädevused, mis on vajalikud oma elu korraldamiseks ajalooteadvuse toel ühiskonnale omases ajaloolises kultuuris. Ajalooõpetus toetab ajaloolise mõtlemise kujunemist. Ajalooline mõtlemine tähendab suutlikkust märgata tähenduslikkust ajaloos, oskust kasutada esmaallikaid tõendusmaterjalina, tunda ära muutusi ja ajaloosündmuste järjepidevust, analüüsida põhjusi ja tagajärgi, tajuda ajaloolist konteksti ja mõista ajalooliste tõlgenduste eetilist mõõdet.

Ajalooõpetus aitab õpilasel omandada kultuuriruumis ning ajalookeskkonnas orienteerumiseks vajalikke teadmisi ja oskusi ning teadvustada ja analüüsida minevikunähtuste muutlikkust, tõlgendatavust, omavahelisi seoseid ning seoseid tänapäevaga ning kujundada arusaam, et minevikku pöördumata on raske mõista tänapäeva, nt kriisikollete olemust, Eesti ajaloo sõlmküsimusi, võõrvallutustega kaasnenud mõju erinevatel ajaperioodidel. Õpitakse väärtustama kohalikku kultuuripärandit, inimeste iseotsustamise õigust ja vabadust, analüüsima eetilisi valikuid ja mõistma hukka agressiooni ja okupatsiooni ning inimsusevastaseid kuritegusid. Käsitletakse inimeste igapäevaelu ja maailmapilti, ühiskonda, kultuuri ja mõtteviisi, sh väärtushinnangute muutumist, ning ajaloolisi isikuid ja sündmusi, lähtudes mitmeperspektiivsuse põhimõttest, mis tähendab erinevate vaatenurkadega arvestamist.

Gümnaasiumi ajalooõpetuses tähtsustatakse probleemikeskset käsitlust, analüüsides hinnanguid ja tõlgendusi erinevast seisukohast lähtudes. Mõistmaks, et ajalookirjutamine sõltub ajast ning ajalooürija seisukohast, kujundatakse kriitilist suhtumist erinevatesse mõtteviisidesse, võrreldakse ajaloosündmuste ja -nähtuste käsitlemist eri allikais ning hinnatakse allikate usaldusväärsust. Avatud arutelu käigus tuleks analüüsida klassis esilekerkivaid küsimusi, arvamusi ja seisukohti, sh tundlikke ja vastuolulisi teemasid, mis on põhjustatud oluliste väärtuste ja huvide konfliktist või nende aluseks olevate faktide või väidete vaidlustamisest. Tundlike ja vastuoluliste teemade käsitlemine ajalooõpetuses eeldab erinevate seisukohtade ärakuulamist ja nende üle arutamist; mitmeperspektiivne ajalooõpe lubab käsitada tundlikke ajalooteemasid laiemas võrdlevas kontekstis ja eri osapoolte seisukohast või rollist lähtudes. Ajaloosündmuste mitmetahulise käsitluse kaudu on võimalik vältida mineviku vastasseisude ülekannet praegustele gruppidentiteetidele.

Ajalooõpetus arvestab õpilaste kultuurilise taustaga, suhestades õppeprotsessi õpilaste ajalookultuuriga. Kultuuritundlik ajalooõpetus tähendab ajalooteemade mitmeperspektiivset käsitlemist ja erinevate ajalookogemuste arvestamist, kuid samas tuleb vältida relativismi, st kõigi vaatenurkade võrdselt asjakohaseks tunnistamist. Erinevate vaatenurkade võrdlemisel saab

toetuda üldhumanistlikele väärtustele ja ajalooteaduslikele põhimõtetele (tõendipõhisus, allikakriitilisus jms).

Ajalooõpetuses väärtustatakse kultuurilist mitmekesisust, sh kujundatakse mõistmist, et mitmekesisus on ühiskonna rikkus ja arengu tingimus. Teadvustatakse õppija rolli kultuuripärandi säilitajana ning edasikandjana. Ajalooõpetus toetab õppija enesemääratluse kujunemist, aga ka võimet asetada end kellegi teise olukorda, vaadelda maailma kellegi teise seisukohast lähtudes.

Õppijat suunatakse uurimise, arutluse ning analüüsi kaudu looma seoseid ja tegema järeldusi, kujundama isiklikku suhtumist ning põhjendama seda argumenteeritult. Kriitilise mõtlemise kujundamiseks käsitletakse erinevaid allikaid jt õppetekste, mis annavad ajaloosündmustele hinnangu erinevast seisukohast lähtudes. Ajalooprobleemide analüüsimise kaudu rikastub väärtussüsteem, kujuneb rahvuslik ja kultuuriidentiteet, sallivus ja pooldav suhtumine demokraatlikesse väärtustesse, areneb õpilase ajalooline mõtlemine ning rikastub ajalooteadvus. Ajaloo mõistmisele aitavad kaasa ekskursioonid, õppekäigud, ajaloo- ja ilukirjandus, teater ja kino, meedia, internet, eri inimesed ning paigad. Selle kogemuse ühendamisel koolis õpituga kujuneb õpilasel järk-järgult arusaam ajaloost. Õpilaste maailmapilti rikastab ainetevaheline integratsioon ning lähedaste teemade käsitus erinevatest aspektidest lähtudes.

Ajalooõpetuse kaudu kujundatakse koos teadmiste laiendamisega erinevaid oskusi:

- 1) ajas orienteerumise oskus; oskus leida, analüüsida ja mõista seoseid ning mõtestada sündmuste ja nähtuste ajaloolise tausta kujunemist;
- 2) ajaloomõistete tundmine ja kontekstis kasutamise oskus; erialase sõnavara laienemine;
- 3) ajaloo kohta küsimuste esitamise ning neile vastates erinevate lahenduste pakkumise oskus; 4) funktsionaalne kirjaoskus, kriitilise mõtlemise oskus, arutlusoskus, järelduste tegemise ja seoste loomise ning oma seisukoha kujundamise ja põhjendamise oskus;
- 5) empaatia, oskus asetada end kellegi teise olukorda ajastut arvestades, koostöö- ja konfliktilahendusoskus;
- 6) allikaanalüüsi ja ajalookaardiga töötamise oskus, erinevatest teabeallikatest info leidmise, kasutamise, kriitiline hindamine ja analüüsi oskus, allika usaldusväärsuse hindamise oskus;
- 7) suulise ja kirjaliku eneseväljenduse, referaadi ja ajaloo uurimistöö koostamise oskus, oskus kasutada IT-vahendeid info hankimiseks ja tulemuste esitlemiseks.

Oskuste kujundamine ajalooõpetuses on pidev protsess ning see toimub erinevate õppeteemade käsitlemise kaudu. Oskuse eeldatavat saavutustaset on kirjeldatud gümnaasiumi lõpus õpitulemustena.

2.1.2. Gümnaasiumi lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

Õpilane:

- 1) analüüsib ajaloo perioodide iseloomulikke tunnuseid, vaimulaadi ja erinevuste põhjust, mõistab

ja analüüsib ajaloolise arengu jätkuvust ja muutuste põhjusi, mõistab minevikus elanud inimeste elu ajaloolises kontekstis ning üksiksiku valikute ja otsuste tähtsust inimkonna ajaloo kujundamisel;

2) analüüsib Eesti ajalugu Euroopa ja maailma ajaloo kontekstis ning mõistab vastastikuseid seoseid;

3) mõistab tänapäeva Eesti ühiskonna kujunemise ajaloolist tausta, tunneb ära mineviku mõjutusi;

4) mõistab, et inimeste eluviisi, väärtushinnanguid ja ühiskonnaelu mõjutavad religioon ja ideoloogiad, mõistab teaduse ning kultuuri arengu ja tehnoloogiliste muutuste mõju ühiskonnale ja nende vastastikuseid seoseid;

5) mõistab suurriikide mõju maailma majandusele ning poliitikale eri ajastuil, analüüsib riikidevahelist koostööd ja konfliktide lahendamise viise;

6) analüüsib demokraatlike ja mittedemokraatlike riikide arengu põhijooni;

7) mõistab ajaloosündmuste ja -protsesside erineva tõlgendamise põhjusi ja tagajärgi, analüüsib kriitiliselt infot, eristab fakti arvamusest;

8) tunneb inimkonna kultuurisaavutusi ja mõistab kultuuri järjepidevust;

9) mõtestab enda rolli kultuuri kandjana ja kultuuripärandi säilitajana, teadvustab kultuurilist mitmekesisust ja kultuuri rolli enesemääratlemises;

10) mõistab inimtegevuse ja keskkonna vastastikust mõju.

2.1.3. Õpitulemused ja õppesisu

Kursus I Üldajalugu

Õpitulemused	Õppesisu
Õpilane: - teab ajaloo perioode, neile iseloomulikke tunnuseid ja vaimulaadi ajaloolises arengus; - iseloomustab ja võrdleb ajastuid erinevate ühiskonnaelu valdkondade kaudu; - mõistab inimese, ühiskonna ja kultuuri olemuslikke seoseid vanaajal, analüüsib väärtushinnangute ja väärtusruumi muutumist ajas - teab Euroopa ja maailma ajaloo pöördelisi sündmusi ja protsesse vanaajal, mõistab nende tähtsust ja mõju ühiskonna arengus; - rekonstrueerib avnaajal elanud inimese elu, arvestades ajastu eripära ning inimese sotsiaalset ja kultuuritausta, rakendades empaatiat; - toob näiteid vanaaja ajaloost, kuidas üksikisiku valikud on muutnud arusaamasid ühiskonnas tervikuna või kitsamas valdkonnas;	Vanaaeg - Kreeka linnriigid: valitsemine, kodanikkond, eluolu. Sparta ja Ateena. - Hellenid ja barbarid: hellenite kasvatus, haridus ja igapäevaelu. - Kreeka kultuur: mütoloogia ja religioon. Homerose eeposed. Ajalookirjutuse algus. Kõnekunst. Teater. Filosoofia: Sokrates, Platon, Aristoteles. Olümpiamängud. - Makedoonia tõus ja hellenism: Aleksander Suur. - Rooma riigi teke. Rooma vabariik ja selle korraldus. Rooma tõus suurriigiks: armee. Caesar. Keisrivõimu kehtestamine: Augustus. Lääne-Rooma ja Ida-Rooma. - Rooma ühiskond ja eluolu: perekond, kasvatus ja haridus. Rooma

• selgitab, millest sõltus vanaajal inimeste sotsiaalmajanduslik staatus Euroopas; • teab religioonide ja ideoloogiliste õpetuste tekkelugu, leviku põhjusi ning mõju ühiskonna arengule; • analüüsib, millistest teguritest võisid olla mõjutatud inimeste ideoloogilised valikud; • selgitab näidete abil tehnoloogia arengu ja ühiskonna vastastikust mõju vanaajal; • analüüsib näidete toel hariduse arengut vanaajal, mõistab, kuidas mõjutas haridus ühiskonna arengut ja inimese elu; • tunneb inimkonna kultuurisaavutusi vanaaja kontekstis, selgitab näidete abil nende tähtsust oma ajas ning nende mõju järgnevale ajastutele, mõistab kultuuri järjepidevust; • analüüsib kultuuri ja teaduse ajaloolist arengut vanaajal, nimetab teaduse ja tehnika arengu saavutusi ning kirjeldab nende rakendamist erinevast perspektiivist; • teab Euroopa suurriikide kujunemislugu; • toob näiteid suurriikide poliitilisest ja majanduslikust arengust ja koostööst vanaajal, selgitades koostöö eesmärgi; • tõlgendab vanaaja sündmusi allikatele tuginedes erinevast vaatenurgast; • mõistab, et nii ajalooallikas kui ka ajaloonarratiiv on mõjutatud selle autorist, loomise asjaoludest, ajastust ning tõlgendajast; • märkab minevikupärandit ja väärtustab seda ajalooallikana, mõtestades selle tähendust; • mõistab, kuidas kultuuripärand peegeldab minevikuühiskonda, analüüsib kultuuri arengu põhijooni ning seostab neid ühiskonnas toimunud muutustega; • analüüsib näidete toel, kuidas loodus on mõjutanud inimtegevust ning inimtegevus loodust vanaajal.	õigus. Rooma kui antiikaja suurlinn. Ehituskunst. • Religioon: ristiusu teke ja levik ning tõus riigiusuks. • Antiiktsivilisatsioonide saavutused ja tähtsus maailma ajaloos.
Õpilane: • mõistab inimese, ühiskonna ja kultuuri olemuslikke seoseid keskajal, analüüsib väärtushinnangute ja väärtusruumi muutumist ajas;	Keskaeg • Rahvasterändamine ja Lääne-Rooma riigi langus. • Frangi riik: Karl Suur. Lääne-Euroopa riikide teke.

• teab Euroopa ja maailma keskaja pöördelisi sündmusi ja protsesse, mõistab nende tähtsust ja mõju ühiskonna arengus; • rekonstrueerib keskajas elanud inimese elu, arvestades ajastu eripära ning inimese sotsiaalsed ja kultuuritausta, rakendades empaatiat; • toob näiteid keskaja ajaloost, kuidas üksikisiku valikud on muutnud arusaamasid ühiskonnas tervikuna või kitsamas valdkonnas; • selgitab, millest sõltus keskajal inimeste sotsiaalmajanduslik staatus Euroopas; • selgitab näidete abil tehnoloogia arengu ja ühiskonna vastastikust mõju keskajal; • analüüsib näidete toel hariduse arengut erinevatel ajaperioodidel, mõistab, kuidas mõjutas haridus ühiskonna arengut ja inimese elu keskajal; • tunneb inimkonna kultuurisaavutusi keskaja ajastu kontekstis, selgitab näidete abil nende tähtsust oma ajas ning nende mõju järgnevatel ajastutele, mõistab kultuuri järjepidevust; • analüüsib kultuuri ja teaduse ajaloolist arengut keskajal, nimetab teaduse ja tehnika arengu saavutusi keskajal ning kirjeldab nende rakendamist erinevast perspektiivist; • teab Euroopa suurriikide ja Ameerika Ühendriikide kujunemislugu; • toob näiteid suurriikide poliitilisest ja majanduslikust arengust ja koostööst keskajal, selgitades koostöö eesmärgi; • mõistab, et nii ajalooallikas kui ka ajaloonarratiiv on mõjutatud selle autorist, loomise asjaoludest, ajastust ning tõlgendajast; • märkab minevikupärandit ja väärtustab seda ajalooallikana, mõtestades selle tähendust; • mõistab, kuidas kultuuripärand peegeldab minevikuühiskonda, analüüsib kultuuri arengu põhijooni ning seostab neid ühiskonnas toimunud muutustega; • analüüsib näidete toel, kuidas loodus on mõjutanud inimtegevust ning inimtegevus loodust keskajal.	• Ühiskond ja eluolu: läänikord. Feodaalide ja talurahva eluolu. Rüütlikultuur. Linnaühiskond: kaubandus, käsitöö, valitsemine. • Islami teke ja levik: Muhamed. Koraan. • Ilmalik võim ja vaimulik autoriteet: keisrivõim ja paavstlus. Religiooni dominantsus. Vaimulikud ordud. Ketserlus. Ristisõjad. • Ülikoolid ja skolastika.
Õpilane:	Uusaeg • Uue maailmapildi kujunemine: renessanss ja humanism, maadeavastuste

• mõistab inimese, ühiskonna ja kultuuri olemuslikke seoseid uusajal, analüüsib väärtushinnangute ja väärtusruumi muutumist ajas • teab Euroopa ja maailma ajaloo pöördelisi sündmusi ja protsesse uusajal, mõistab nende tähtsust ja mõju ühiskonna arengus; • rekonstrueerib uusajal elanud inimese elu, arvestades ajastu eripära ning inimese sotsiaalset ja kultuuritausta, rakendades empaatiat; • toob näiteid uusaja ajaloost, kuidas üksikisiku valikud on muutnud arusaamasid ühiskonnas tervikuna või kitsamas valdkonnas; • selgitab, millest sõltus uusajal inimeste sotsiaalmajanduslik staatus Euroopas; • selgitab näidete abil tehnoloogia arengu ja ühiskonna vastastikust mõju uusajal; • analüüsib näidete toel hariduse arengut erinevatel ajaperioodidel, mõistab, kuidas mõjutas haridus ühiskonna arengut ja inimese elu uusajal; • tunneb inimkonna kultuurisaavutusi uusaja kontekstis, selgitab näidete abil nende tähtsust oma ajas ning nende mõju järgnevatele ajastutele, mõistab kultuuri järjepidevust; • analüüsib kultuuri ja teaduse ajaloolist arengut uusajal, nimetab teaduse ja tehnika arengu saavutusi ning kirjeldab nende rakendamist erinevast perspektiivist; • teab Euroopa suurriikide ja Ameerika Ühendriikide kujunemislugu; • toob näiteid suurriikide poliitilisest ja majanduslikust arengust ja koostööst uusajal, selgitades koostöö eesmärgi; • analüüsib erinevatest perspektiividest kolonialismi majanduslikke, poliitilisi ja eetilisi aspekte, tuues välja koloniaalimpeeriumide tekke ja lagunemise põhjused; • toob näiteid demokraatia kujunemisloost; • tõlgendab uusaja ajaloosündmusi allikatele tuginedes erinevast vaatenurgast; • võrdleb inimeste õigusi, kohustusi ja vabadusi demokraatlikus ühiskonnas ja diktatuuris ning kujundab oma seisukoha; • analüüsib demokraatia avaldumist ühiskonnaelus ja poliitikas uusajas;	mõjud ning tagajärjed, reformatsioon ja vastureformatsioon. • Absolutism ja parlamentarism: poliitiline kaart uusaja alguses. Absolutism Prantsusmaal, parlamentarismi kujunemine ja kindlustumine Inglismaal. Ameerika Ühendriikide iseseisvumine. • Prantsuse revolutsioon ja Napoleoni sõjad, nende mõju Euroopale: valgustus. Viini kongress. Rahvusluse tõus ja rahvusriikide teke. Industriaalühiskond: tööstuslik pööre, industriaalühiskonna tunnused. Maailmamajandus, teaduse ja tehnoloogia areng uusajal.
---	---

- tõlgendab uusaja ajaloosündmusi allikatele tuginedes erinevast vaatenurgast; - mõistab, et nii ajalooallikas kui ka ajaloonarratiiv on mõjutatud selle autorist, loomise asjaoludest, ajastust ning tõlgendajast; - märkab minevikupärandit ja väärtustab seda ajalooallikana, mõtestades selle tähendust; - mõistab, kuidas kultuuripärand peegeldab minevikuühiskonda, analüüsib kultuuri arengu põhijooni ning seostab neid ühiskonnas toimunud muutustega; analüüsib näidete toel, kuidas loodus on mõjutanud inimtegevust ning inimtegevus loodust.	
--	--

Kursus II Eesti ajalugu I (kuni 16. ja 17. sajandi vahetuseni)

Õpitulemused	Õppesisu
Õpilane: - teab ja iseloomustab tähtsamaid Eesti esiaja perioode inimeste tegevusalade ning eluolumuutuste alusel; tõlgendab muististe alusel inimeste elu-olu ja ühiskondlikku korraldust ning uskumusi ja vaimulaadi; - iseloomustab esiaja eestlaste suhteid naaberrahvastega ning vastastikuseid mõjutusi; - iseloomustab Eesti halduskorraldust ja majanduslikku arengut esiaja lõpul; - seletab ja kasutab kontekstis mõisted <i>arheoloogiline kultuur, muistis, muinaslinnus, kalme, maakond, kihelkond, malev, animism</i> - analüüsib Balti ristiõja põhjusi, käiku ja tulemusi erinevate osaliste vaatenurgast; - tunneb muutusi Vana-Liivimaa riiklikus korralduses ja poliitilisel kaardil; iseloomustab suhteid naaberriikidega; - analüüsib Jüriöö ülestõusu tähtsust ja tähendust ajaloolise narratiivina;	Eesti esiaeg - Jääaeg ja selle taandumine. Inimasustuse algus Euraasia põhjaosas. - Muinasaja allikad ja nende uurimine. - Kiviaja arheoloogilised kultuurid Eestis: Kunda kultuur, kammkeraamika kultuur, nöörkeraamika ehk venekirveste kultuur – elanike peamised tegevusalad ning kultuuri iseloomustavad muistised. - Pronksiaeg. Asva kultuur. Rauaaeg. Põlispõllundus, kalmed, linnused. - Eesti esiaja lõpul. Suhted naabritega: idaslaavlased, balti hõimud, viikingid. Rahvusvaheliste kaubateede kujunemine ja Eesti. - Eesti ühiskond esiaja lõpul: sotsiaalne kihistumine. Maakonnad ja kihelkonnad. Linnused. Külad ja elamud. - Muinasusund ning ristiuse levik Eestis. Muinasusundi seos loodusega. Vanimad teated ristiuse levikust Eestis.
Õpilane: - iseloomustab Eesti keskaja ühiskonda: läänikord, talurahva õiguslik seisund ja majanduslik olukord, käsitöö ja kaubandus, eluolu linnades; loob seoseid Eesti ja Euroopa ajaloo vahel keskajal; - iseloomustab Eesti keskaja kultuuri põhijooni ning mõistab ristiuse mõju Eesti kultuurile, vaimuelule ja väärtushinnangute	Eesti keskaeg - Muistne vabadusvõitlus: Balti ristiõdade põhjused. Muistse vabadusvõitluse kulg. Eestlaste lüüasaamise põhjused ja tagajärjed. Henriku Liivimaa kroonika ajalooallikana. - Vana-Liivimaa riigid: riiklik korraldus ja poliitiline kaart. Seisused. Maapäev. Vana-Liivimaa riikide omavahelised suhted ja

muutumisele; mõistab kultuurilist järgjäredevust; • analüüsib kriitiliselt keskaja kroonikaid ja teisi teabetekeste; • seletab ja kasutab kontekstis mõisteid <i>Vana-Liivimaa, Liivi Ordu, vasallkond, mõis, teoorjus, sunnismaisus, adramaa</i>; • teab, kes olid Lembitu, Kaupo, piiskop Albert ja kroonik Henrik, ning iseloomustab nende tegevust. •	suhted naabritega. Jüriöö ülestõus, selle põhjused ja tagajärjed. • Keskaja ühiskond Eestis: läänikorraldus. Mõisate rajamine. Sunnismaisuse ja teoorjuse kujunemine. Keskaegsed linnad Eestis: linnade valitsemine. Käsitöö, kaubandus, Hansa Liit. Gildid ja tsunftid. Eluolu linnas. • Kirik ja kultuur: vaimulikud ordud ja kloostrid.
• iseloomustab rahvusvahelisi suhteid Läänemere piirkonnas 16. sajandil; võrdleb suurriikide mõju Läänemere piirkonnas 16. sajandil; • selgitab Liivi sõja eellugu, käiku ja tulemusi; analüüsib ning hindab allikate alusel sõja osaliste tegevust; • teab muutusi riiklikus korralduses ja poliitilisel kaardil sõdade ajal; • iseloomustab reformatsiooni mõju ja tähtsust eesti kultuuriloos; analüüsib muutusi mentaliteedis ning vaimuelus; • teab, kes olid Balthasar Russow, Ivan IV ja Wolter von Plettenberg, ning iseloomustab nende tegevust.	Reformatsioon ja Liivi sõda, üleminek keskajast uusaega • Tugeva keskvõimuga riikide kujunemine Läänemere regioonis. • Reformatsioon Eestis: haridusolud. Eestikeelse trükisõna algus. • Liivi sõda: Vana-Liivimaa asend Läänemere regioonis. Liivi sõja eellugu, kulg ja tulemused. • Eesti kolme kuningriigi valduses: riiklik korraldus ja poliitiline kaart. Vastureformatsioon. Kultuuri areng: Balthasar Russowi kroonika ajalooallikana. Reformatsiooni ja vastureformatsiooni mõju vaimuelule.

Kursus III Eesti ajalugu II (kuni 19. sajandi lõpuni)

Õpitulemused	Õppesisu
Õpilane: • teab, kuidas toimus Rootsi võimu järkjärguline kehtestamine kogu Eesti alal; • iseloomustab Rootsi poliitikat Eesti- ja Liivimaal ning annab sellele allikate ja teabetekestide põhjal hinnangu; hindab allikate usaldusväärsust; • iseloomustab talurahva õigusliku ja majandusliku olukorra muutumist Rootsi ajal; • mõistab luterluse mõju ja Rootsi aja tähtsust eesti kultuuri ja hariduse arengus, ajaloos ning tänapäeval; seletab ja kasutab kontekstis mõisteid <i>rüütelkond, reduktsioon, vakuraamat, piiblikonverentsid, Vastne Testament, Academia Gustaviana</i>;	Rootsi aeg • Rootsi suurriigi ajastu. • Rootsi keskvõim ja baltisaksa aadel. • Majanduslik areng: talurahva õiguslik seisund ja majanduslik olukord. Reduktsioon ja selle tulemused. Manufaktuuride teke. Kaubandus. • Vaimuelu ja kultuur: luterlus riigiusuna. Esimesed gümnaasiumid. Ülikooli asutamine Tartus. Rahvaharidus. Eestikeelse kirjasõna levik.

• teab, kes olid Bengt Gottfried Forselius, Gustav II Adolf, Johan Skytte ja Karl XI, ning iseloomustab nende tegevust.	
• selgitab Põhjasõja põhjusi, tulemusi ja mõju; • iseloomustab Balti erikorda ning selle mõju Eesti arengule; • analüüsib allikate ja teabetekstide alusel talurahva majandusliku olukorra ning õigusliku seisundi muutumist; • analüüsib rahvastikuprotsesse mõjutanud tingimusi; • analüüsib Euroopa valgustusideede mõju eesti vaimuelule; • seletab ja kasutab kontekstis mõisteid <i>Balti erikord, restitutsioon, asehalduskord, vennastekogud</i>; • teab, kes olid Karl XII, Peeter I, Katariina II, Anton Thor Helle ja August Wilhelm Hupel, ning iseloomustab nende tegevust.	Eesti 18. sajandil • Põhjasõda: Põhjasõja põhjused, kulg ja tulemused. • Rahvastikuprotsessid Eestis 16.–18. sajandil. Sõdade, haiguste, olmetingimuste ja näljahädade mõju rahvastikule. • Balti erikord: Vene keskvõim ja baltisaksa seisukslik omavalitsus. Talurahva õiguslik seisund ja majanduslik olukord. Asehalduskord. • Vaimuelu 18. sajandil: baltisaksa kultuur ja talurahvakultuur. Rahvaharidus. Pietism ja valgustus.
• teab, kuidas muutus talurahva õiguslik seisund ja majanduslik olukord, ning selgitab majandusprotsesside ja talurahvaseaduste seoseid; • mõistab ärkamisaja tähendust ja tähtsust ning selle mõju kodanikuühiskonna kujunemisele Eesti ajaloos; • iseloomustab rahvusliku liikumise eeldusi ja seoseid Euroopaga; • teab, millised olid tähtsamad rahvusliku liikumise ettevõtmised ning kes olid rahvusliku liikumise eestvedajad; analüüsib allikate alusel rahvusliku liikumise ettevõtmisi ja ideid; • iseloomustab muutusi Eesti ühiskonnas ja ühiskondlik-poliitilise mõtte arengut 19. Sajandi lõpul ning loob seoseid omariikluse kujunemisega; • seletab ja kasutab kontekstis mõisteid <i>estofiil, ärkamisaeg, rahvuslik liikumine, venestamine, Aleksandrikool</i>; • teab, kes olid Karl Ernst von Baer, Friedrich Reinhold Kreutzwald, Johann Voldemar Jannsen, Jakob Hurt, Carl Robert	Eesti 19. sajandil • Moderniseeruv Euroopa: industriaalühiskonna kujunemine, rahvuslik liikumine. Venemaa 19. sajandil ja 20. sajandi algul. • Talurahva vabanemine: pärisorjuse kaotamine Eestis. Talurahva omavalitsuse kujunemine. Talude pärisestostmine. Usuvahetusliikumine. Tööstuse areng. Erinevused Põhja- ja Lõuna-Eesti arengus. • Ärkamisaeg: eelärkamisaeg. Estofiilid. Tartu ülikool 19. sajandil. Eesti haritlaskonna kujunemise algus. Seltsiliikumine. Tähtsamad rahvusliku liikumise ettevõtmised ja nende eestvedajad, erimeelsused eesmärkide saavutamisel. • Moderniseeruv Eesti: majanduse areng. Raudteede ehitamine, selle mõju majanduslikule ja sotsiaalsele arengule. Suurtööstuse kujunemine. Põllumajanduse areng. Talurahva kihistumine. Ülevenemaaliste seaduste laienemine Eestile. Venestusaja mõju haridusele, kultuurile ja rahvuslikule liikumisele. Rahvusliku professionaalse kultuuri kujunemine. Uus rahvuslik tõus. Poliitilised rühmitused Eestis.

Jakobson, Lydia Koidula ja Jaan Tõnisson, ning iseloomustab nende tegevust.	1905. aasta sündmused ja nende mõju ühiskonnale
---	---

Kursus IV Lähiajalugu I – Eesti ja maailm 20. sajandi esimesel poolel

Õpitulemused	Õppesisu
Õpilane: - teab ajaloo perioode, neile iseloomulikke tunnuseid ja vaimulaadi ajaloolises arengus - analüüsib 20.–21. sajandi suurriikide arenguhooni ja tähtsuse muutumist rahvusvahelistes suhetes - iseloomustab suurriikide arenguhooni ja rolli muutumist rahvusvahelistes suhetes - tunneb maailma poliitilist kaarti enne Esimest maailmasõda: näitab kaardil suurriikide sõjalistesse blokkidesse kuuluvaid riike, koloniaalimpeeriume; - rekonstrueerib enne Esimest maailmasõda elanud inimese elu, arvestades ajastu eripära ning inimese sotsiaalset ja kultuuritausta, rakendades empaatiat; - iseloomustab maailma majanduse arenguhooni; analüüsib teaduse ja tehnika mõju inimeste eluolule enne Esimest maailmasõda.	Maailm esimese maailmasõja eel - Maailma poliitiline kaart enne Esimest maailmasõda (piirid Euroopas, koloniaalimpeeriumid). - Sõjalised liidud enne Esimest maailmasõda, - Teaduse ja tehnika areng enne esimest maailmasõda ning selle mõju inimeste igapäevaelule
- analüüsib 20.–21. sajandi suurriikide arenguhooni ja tähtsuse muutumist rahvusvahelistes suhetes; - teab Euroopa ja maailma ajaloo pöördelisi sündmusi ja protsesse, mõistab nende tähtsust ja mõju ühiskonna arengus; -analüüsib Esimese maailmasõja põhjusti ning sõdivate poolte taotlusi; -näitab Euroopa kaardil territoriaalseid muutusi pärast Esimest maailmasõda; - analüüsib erinevatest perspektiividest kolonialismi majanduslikke, poliitilisi ja eetilisi aspekte, tuues välja koloniaalimpeeriumide tekke ja lagunemise põhjused; -analüüsib Esimese maailmasõja tagajärgi ja mõju rahvusvaheliste suhete dünaamikale ning Euroopa riikide ühiskonnaelule; - seostab Eesti ajalugu Euroopa ja maailma ajalooga, tuues esile erinevate ajalooperioodide eripära;	Esimene maailmasõda, ja Eesti iseseisvumine - Esimese maailmasõja põhjused, kulg ja tagajärjed (sh nii rahvusvaheliste suhete, majanduslike mõjude, tehnoloogia arengu kui ka inimeste igapäevaelu võtmes) - Eesti omariikluse sünni eeldused, sündmuste kulg 1917 - 1918. - Vabadussõja kulg, sh pöördelisemad sündmused.

• mõistab ajaloolise arengu järjepidevust Eestis, sealhulgas kodukoha ajaloo näitel ja Euroopa ajaloo kontekstis; • tõlgendab ajaloosündmusi allikatele tuginedes erinevast vaatenurgast; • rekonstrueerib minevikus elanud inimese elu, arvestades ajastu eripära ning inimese sotsiaalset ja kultuuritausta, rakendades empaatiat; • analüüsib Eesti omariikluse saavutamise eeldusi ja protsessi; • teab Eesti Vabadussõja sündmusi ning kirjeldab sõja käiku kaardi alusel; • mõistab Vabadussõja ja Tartu rahu tähendust Eesti Vabariigi kindlustumisel; -seletab ja kasutab kontekstis mõisteid Veebruarirevolutsioon, autonoomia, Asutav Kogu, Landeswehr, Tartu rahu; • teab, kes olid Nikolai II, Vladimir Lenin, Jaan Poska, Johan Laidoner ja Konstantin Päts ning iseloomustab nende tegevust	
• toob näiteid suurriikide poliitilisest ja majanduslikust arengust ja koostööst eri ajastutel, selgitades koostöö eesmärgi; • teab Euroopa ja maailma ajaloo pöördelisi sündmusi ja protsesse, mõistab nende tähtsust ja mõju ühiskonna arengus; • seostab Eesti ajalugu Euroopa ja maailma ajalooga, tuues esile erinevate ajalooperioodide eripära; • -analüüsib allikatele tuginedes rahvusvahelisi suhteid 1920. ja 1930. aastail ning loob esile allikaandmete põhjal muutuste põhjused; • iseloomustab allikatele tuginedes majanduse arengut maailmasõdadevahelisel perioodil ning selgitab majanduskriisi põhjusi ja mõju; • toob näiteid ajaloost, kuidas üksikisiku valikud on muutnud arusaamasid ühiskonnas tervikuna või kitsamas valdkonnas; • analüüsib, millistest teguritest võisid olla mõjutatud inimeste ideoloogilised valikud; • toob näiteid demokraatia kujunemisloost; • võrdleb inimeste õigusi, kohustusi ja vabadusi demokraatlikus ühiskonnas ja diktatuuris ning kujundab oma seisukoha;	Maailm kahe maailmasõja vahel – demokraatiad ja diktatuurid • Rahvusvahelised suhted 1920. - 1930. aastatel • Majandus 1920. - 1930. aastatel, sh näited riikidest (Eesti, Saksamaa, Ameerika Ühendriigid, Venemaa) ja maailmamajandus (sh Suur depressioon) • Demokraatiad ja diktatuurid 1920. - 1930. aastatel, diktatuuride tekkimise põhjused

• analüüsib demokraatia avaldumist ühiskonnaelus ja poliitikas uusajast tänapäevani; • analüüsib riikide poliitilist arengut 20. sajandil, kõrvutades demokraatlikku ja diktatuuriühiskonda; • -analüüsib ning võrdleb demokraatlikku ja diktatuurset ühiskonda inimeste ühiskondlike eneseteostusvõimaluste kaudu; • analüüsib Eesti ühiskonna poliitilist arengut 1920. ja 1930. aastail, selgitab autoritarismi kujunemise põhjusi ja mõju ühiskonnale ning iseloomustab vaikivat ajastut; • seletab ja kasutab kontekstis mõisteid demokraatia, diktatuur, autoritarism, totalitarism, kommunism, NSVL, fašism, natsionaalsotsialism, Rahvasteliit, Versailles' süsteem, vaikiv ajastu, parlamentarism, vabadussõjalased; • teab, kes olid Jossif Stalin, Adolf Hitler, Benito Mussolini, Franklin D. Roosevelt, Konstantin Päts ja Jaan Tõnisson, ning iseloomustab nende tegevust.	
• teab Euroopa ja maailma ajaloo pöördelisi sündmusi ja protsesse, mõistab nende tähtsust ja mõju ühiskonna arengus; • seostab Eesti ajalugu Euroopa ja maailma ajalooga, tuues esile erinevate ajalooperioodide eripära; • analüüsib allikatele tuginedes rahvusvahelisi suhteid Teise maailmasõja eel; • iseloomustab Teise maailmasõja põhjusi ja tagajärgi; • analüüsib allikatele tuginedes Teist maailmasõda kui humanitaarkatastroofi • -analüüsib Teise maailmasõja mõju Eesti ajaloole; • teab, kes olid Winston Churchill, Charles de Gaulle, Dwight Eisenhower, Georgi Žukov, Johannes Vares ja Otto Tief, kasutab kontekstis mõisteid Anšluss, Müncheni konverents, MRP, baaside leping, okupatsioon, holokaust, suvesõda, Atlandi harta, ÜRO	Teine maailmasõda • Rahvusvahelised suhted Teise maailmasõja eel • Teise maailmasõja kulg, pöördelisemad sündmused Sõda kui humanitaarkatastroof, inimsusevastased kuriteod

Kursus V Lähiajalugu II – Eesti ja maailm 20. sajandi teisel poolel

Õpitulemused	Õppesisu
Õpilane: - analüüsib külma sõja põhjusi ja kujunemist ning teab avaldumisvorme; analüüsib külma sõja kriiside tekkimise põhjusi ning osaliste taotlusi ja tulemusi; - analüüsib rahvusvahelist olukorda külma sõja ajal; - iseloomustab kahe Saksa riigi arengut külma sõja ajal; - teab, kes olid Harry Truman, John F. Kennedy, Nikita Hruštšov, Fidel Castro, Konrad Adenauer ja Willy Brandt, ning iseloomustab nende tegevust; - seletab ja kasutab kontekstis mõisteid <i>külm sõda, kriisikolle, NATO, VLO, võidurelvastumine, raudne eesriie</i>	Külm sõda - Külma sõja kujunemine ja selle avaldumise vormid: võidurelvastumine, liidud. Kriisid: Korea sõda, Suessi kriis, Kuuba kriis, Vietnami sõda, Berliini kriisid. - Kahepooluseline maailm: USA ja NSVLi vastasseis. - Lõhestatud Saksamaa: lõhestamine, kahe Saksa riigi vahelised suhted.
- analüüsib demokraatlike riikide arengu põhijooni; - teab Euroopa integratsiooni kujunemist ja põhietappe; - teab, kes olid Ronald Reagan ja Robert Schumann, ning iseloomustab nende tegevust; - seletab ja kasutab kontekstis mõisteid <i>Euroopa Liit, Euroopa Nõukogu, OSCE</i>	Demokraatlik maailm peale II maailmasõda - USA: poliitiline süsteem, majandus, ühiskonnaelu. - Suurbritannia, Prantsusmaa ja SLV poliitiline süsteem, majandus ja ühiskond peale II maailmasõda - Ühise Euroopa integratsiooni otsingud. Euroopa integratsioon
- analüüsib kommunistliku süsteemi kujunemislugu ja põhijooni; - iseloomustab NSVLi, analüüsib kommunistliku süsteemi kriiside põhjusi ja tagajärgi; - analüüsib Eesti ühiskonna arengut Nõukogude okupatsiooni ajal; - seletab ja kasutab kontekstis mõisteid <i>kollektiviseerimine, industrialiseerimine, stalinism, sula, stagnatsioon, dissidentlus, Brežnevi doktriin, plaanimajandus, sotsialismileer, liiduvabariik, kultuurirevolutsioon</i>; - teab, kes olid Jossif Stalin, Nikita Hruštšov, Leonid Brežnev, Mao Zedong, Johannes Käbin, Aleksander Dubček ja Lech Walesa, ning iseloomustab nende tegevust. ühiskonnaelu arengut;	NSVL ja kommunistlik süsteem - Kommunistliku süsteemi kujunemine. - Ida-blokk: poliitiline süsteem, majandus, ühiskonnaelu, Moskva poliitika ja kriisid: Ungari ülestõus, Praha kevad, Poola kriisid, solidaarsus. - Kommunistlik Hiina. - NSVL: stalinism, sula, stagnatsioon. - Eesti NSV: ühiskond, majanduse areng, rahvastik, vastupanu vormid, suhted väliseestlastega
- analüüsib kommunistliku süsteemi lagunemise põhjusi; - teab ja näitab muutusi maailma poliitilisel kaardil pärast külma sõja lõppu;	Maailm sajandivahetusel - Majanduslikud ja poliitilised reformid NSVLis. - NSVLi ja kommunistliku süsteemi lagunemine. Berliini müüri

• analüüsib jõudude vahekorra muutusi rahvusvahelistes suhetes ning uute pinge kollekte kujunemist; • analüüsib Eesti iseseisvuse taastamist ning teab riikluse ülesehitamise käiku; • selgitab Eesti integreerumist Euroopasse ja maailma; • teab, kes olid Ronald Reagan, Mihhail Gorbatšov, Boris Jeltsin, George Bush, Helmut Kohl, Vaclav Havel, Arnold Rüütel, Lennart Meri, Edgar Savisaar ja Mart Laar, ning iseloomustab nende tegevust; • seletab ja kasutab kontekstis mõisteid <i>perestroika</i>, <i>glasnost</i>, <i>laulev revolutsioon</i>, <i>Rahvarinne</i>, <i>Balti kett</i>, <i>interrinne</i>, <i>ERSP</i>, <i>Eesti Kongress</i>, <i>Põhiseaduse Assamblee</i>	langemine. Külma sõja lõpp ja geopoliitilised muudatused: poliitilise kaardi muutumine. • USA rolli muutus: uus jõudude vahekord maailmas. • Eesti iseseisvuse taastamine. Integratsioon Euroopasse ja maailma: laulev revolutsioon, riikluse taastamine. Uued pingekolled: Balkani kriis.
---	---

Kursus VI Lähiajalugu III – 20. sajandi arengu põhijooned: Eesti ja maailm

Õpitulemused	Õppesisu
Õpilane: • selgitab, millised arengusuunad ühiskonnas tegid võimalikuks inimsusevastaste kuritegude toimepaneku; • mõistab inimsusevastaste kuritegude olemust ning nende taunimise ja vältimise vajalikkust; • toob näiteid inimsusevastaste kuritegude toimepanemistest ja nende tagajärgedest; • seletab ja kasutab kontekstis mõisteid genotsiid, holokaust, küüditamine, GULAG.	Inimsusevastased kuriteod • Massikuritegude ideoloogilised alused ja psühholoogilised juured. • Koonduslaagrid, GULAG. Küüditamised. • Natsismikuriteod. • Kommunismikuriteod. • Genotsiid, etnilised puhastused; • Inimsusevastased kuriteod Eestis.
• iseloomustab koloniaalsüsteemi toimimist, selle lagunemise põhjusi ja tagajärgi; -analüüsib uute vastasseisude kujunemist maailmas pärast külma sõja lõppu analüüsib allikate põhjal väikerahvaste õigusi suurriikide koosseisus • arutleb inimeste igapäevaelu valikute üle demokraatlikes ja totalitaarsetes ühiskondades • toob näiteid solidaarsusliikumistest ning kirjeldab nende mõju ühiskonnale • teab teaduse ja tehnika arengu saavutusi ning iseloomustab nende rakendumist igapäevaelus;	Muu maailm • Koloniaalsüsteemi lagunemine ja selle tagajärjed. • Uute vastasseisude kujunemine, terrorism. • Islamimaailma aktiveerumine ja vastuolud läänega.

• toob näiteid kultuurielust ning seostab neid ühiskonnas toimunud muutustega.	Kultuur ja eluolu • Ühiskondlikud liikumised ja ideoloogiad: sotsialism, liberalism, noorsooliikumine, kodanikuõiguste liikumised, keskkonnakaitse. Ühiskondlike liikumiste ja ideoloogiate avaldumine kultuuris. • Muutused eluolus: naiste emantsipatsioon, sport, mood, massikultuur, kodumasinad. • Teaduse ja tehnika areng: autoajastu, raadio, televisioon, arvuti, internet, kosmoseajastu. • Kultuurivaldkondade arengu iseloomulikud jooned: kunst, kirjandus, arhitektuur, muusika. • Mitmekultuurilisuse kontseptsioon. • Poliitiliste olude mõju Eesti kultuurile ja eluolule. •
• analüüsib, mis asjaoludel kujunesid ja muutusid inimeste hoiakud ning väärtushinnangud sõja ja rahu küsimuses 20. sajandi jooksul; • analüüsib allikate põhjal rahvusvaheliste organisatsioonide rolli riikidevahelistes suhetes; • selgitab Lähis-Ida kriisikolde kujunemise põhjusi, selgitab kriisi olemust ja püüdeid seda lahendada; • seletab ja kasutab kontekstis mõisteid desarmeerimine, võidurelvastumine, patsifism.	Sõja ja rahu küsimus • Suhtumine sõdadesse: patsifism, võidurelvastumine, desarmeerimine, tuumasõja oht. • Rahvusvahelised organisatsioonid: Rahvasteliit, ÜRO, NATO. Uue maailmakorra loomise katsed. • Konfliktid ja nende lahendamise püüded Lähis-Ida näitel. Eesti osalemine rahvusvaheliste organisatsioonide töös.

2.2. Inimeseõpetus

2.2.1. Õppeaine kirjeldus. Kursus „Perekonnaõpetus“

Inimeseõpetuse perekonnaõpetuse kursuses keskendutakse perekonnaelu psühholoogiale, sotsioloogiale, eetikale, perekonnaõigusele, majandamisele ja perekonna rollile ühiskonnas. Kursus toetab õpilase enesearengut, aitab mõtestada ja analüüsida oma rolli perekonnas, arendada vastutustunnet nii isiklikus kui ka ühiskonnaelus. Perekonnaõpetuse kursus kujundab eelkõige õpilaste enesemääratlus-, sotsiaalse ja väärtuspädevuse arenemist.

Õpilane õpib tundma ühiskonnas toimuvaid demograafilisi, sotsiaalseid, majanduslikke ja ajaloolisi protsesse ning nähtusi, mis mõjutavad pereelu struktuure ja protsesse. Õpe valitakse rõhuasetusega elulähedasele ainekäsitlusele, toetades õpilase arusaama õpitava vajalikkusest. Õppe ja metoodika seisukohalt on tähtsad:

- 1) mitmekesised õppemeetodid, sh aktiivõppemeetodid ning praktilised ülesanded;
- 2) üksi- ja ühisõppe võimaldamine;
- 3) õppe sidumine koolivälise ning igapäevaeluga, nt projektitööd, uurimistööd, kohtumised erinevate inimestega jne;
- 4) mitmekesised õpitulemuste kontrollimise ja hindamise vormid.

Väärtuskasvatus ja hoiakute kujundamine toimub üksteist mõistvas õhkkonnas, et arendada õpilaste positiivset mõtlemist oma arengu- ja toimetulekuvõimalustest. Soodne sotsiaalne õppekeskkond toetub eelkõige õpilaste isikupärale ja isiklike seisukohtade austamisele ning võimalusele vabalt arvamus avaldada, olla algatusvõimeline, osaleda ja tegutseda nii üksi kui ka koos teistega.

Gümnaasiumi inimeseõpetuse kursus keskendub paarisuhtele, perekonnaga seotud teemadele ning vanemlusele. Õpitakse, kuidas luua ja hoida toetavaid inimsuhteid. Oluline rõhk on perekonna väärtustamisel, enda rolli teadvustamisel suhetes ja tulevase lapsevanemana. Kujundatakse valmisolekut võtta vastutus oma suhete eest. Kursuse jooksul analüüsitakse ühiskonna mõju perekonnaelule.

2.2.2. Gümnaasiumi lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

Õpilane:

- 1) mõistab, kuidas ühiskond mõjutab pereväärtusi, traditsioone, hoiakuid, sealhulgas laste kasvatamist ja suhtumist seksuaalsusesse, mõistab, kuidas on kooselu vormid ja perekonna roll aja jooksul muutunud;
- 2) mõistab inimese arengu võimalusi perekonnas, paarisuhtes ja lapsevanemana, võtab vastutuse oma rolli eest, arvestades teiste pereliikmetega;
- 3) teab, kuidas pereelu, sealhulgas abielu on õigusaktidega reguleeritud, oskab sellega igapäevaelus arvestada ja vajaduse korral leida asjatundlikku õigusabi;

- 4) mõistab suhetega kaasnevaid õigusi ja kohustusi, inimeste võrdse kohtlemise vajalikkust ning võtab vastutuse oma suhete eest;
- 5) kasutab teaduspõhiseid allikaid perekonna, suhete ja tervisega seotud info ja abivõimaluste leidmisel;
- 6) mõistab inimliku läheduse ja armastuse erinevaid avaldumisviise;
- 7) mõistab seksuaalse arengu individuaalsust;
- 8) mõistab paarisuhete dünaamikat ja võtab vastutuse;
- 9) mõistab perekonna rolli traditsioonide hoidja ja kandjana, väärtustab sotsiaalsete suhete, tavade ja kommete toetavat mõju peresuhetele;
- 10) mõistab tervisliku eluviisi ja turvalise käitumise tähtsust inimese elus ja iseenda sotsiaalset vastutust tervisekäitumises;
- 11) on teadlik tarbija ja oskab koostada perekonna eelarvet, arvestades pere võimaluste ja pereliikmete vajadustega;
- 12) mõistab vanemlikku vastutust erinevas vanuses laste arengu toetamisel.

2.2.3. Õpitulemused ja õppesisu

PEREKONNAÕPETUS	
Üldteema: perekond ühiskonnas	
ÕPPESISU Õppeteemad: 1) perekonna mõiste ajalooline kujunemine, seda mõjutanud kultuuriteooriad ja religioon; 2) perekond 20. sajandil vs perekond 21. sajandil; 3) tänapäevased kooseluvormid (abielu, vabaabielu, vallasema, kooselu, kärgpere jne) ning nende mõju indiviidi arengule; 4) Perekonna loomise põhjused ning perekonna tähendus kaasajas õpilase perspektiivist lähtudes 5) Suhtlusprobleemid ja sotsiaalsed normid (Maslow püramiid);	ÕPITULEMUSED Õpilane: 1) toob näiteid erinevatest kooseluvormidest ajaloos ja tänapäeval ning analüüsib, kuidas need täidavad perekonna ülesandeid; 2) selgitab näidete abil, kuidas ühiskond ja kultuur on läbi ajaloo mõjutanud pereväärtusi ja -traditsioone ning laste kasvatamise põhimõtteid; 3) analüüsib perekonna tähtsust inimese jaoks elu erinevatel perioodidel. 4) analüüsib ühiskonna ja kultuuri, sh traditsioonide mõju seksuaalsusele ja seksuaalsuhetele; 5) analüüsib näidete alusel soostereotüüpide põhjusi, nende piiravat mõju inimese minapildile, käitumisele, suhetele ja valikutele;
Konkreetsed lõimingu näited: Tammsaare pere lugu (kirjandus); inimese tekkimine ja areng (bioloogia); perekonna kajastamine meedias (meedia ja mõjutamine);	
Üldteema: suhted ja vastutus perekonnas	
Õppeteemad: 1. Partneri leidmine kui psühholoogiline valik (tunded ja temperamenditüübid) ning tasakaal pereliikmete, partnerite ja sõprade vahel; 2. Armumine ja armastus - tervislik ja ebatervislik suhe ja suhte püsivus;	Õpitulemused: 1) selgitab lähisuhete ja sotsiaalse võrgustiku tähtsust inimese elus; 2) mõistab iga inimese õigust võrdsele ja lugupidavale kohtlemisele; 3) mõtestab enda kogemusest lähtuvalt

3. Täiskasvanuks saamine kui kooselu ja abielu eeldus - seksuaalsuhted, täiskasvanu vastutus; 4. Pulmad ja eesti pulmatraditsioonid; vana kirjakeele sõnavara ja pulmafotod läbi aegade; 5. Noor pere, lapsevanemate rollid, lapse sünd ja lapse eest hoolitsemine; 6. Vägivaldse suhted, partnerite vahelised konfliktid ja õigused; õigusabi; 7. Lein ja sellega toimetulek - käitumine kriisisituatsioonis ja kuriteopaigal.	armastuse tähendust, paarisuhte ja seksuaalse läheduse dünaamikat ning neid mõjutavaid tegureid, õigusi ja kohustusi suhte erinevates etappides; 4) analüüsib seksuaalsuhet kui inimliku läheduse avaldumisvormi ja selle seotust armastusega; 5) teab, et turvaline ja vastastikku rahuldust pakkuv seksuaalkäitumine põhineb partnerite võrdsel kokkuleppel, selgitab soostereotüüpide mõju inimese arengule ja seksuaalkäitumisele; 6) teab, et lähisuhe, sh abielu põhineb vastastikusel austusel ning partnerite õiguste ja vajadustega arvestamisel; toob näiteid erinevatest kooseluvormidest ajaloos ja tänapäeval ning analüüsib, kuidas need täidavad perekonna ülesandeid; 7) arvestab perekonna eelarve kavandamisel pereliikmete vajadusi, pere majanduslikku olukorda ja võimalusi; 8) toob näiteid peretraditsioonidest ning selgitab tavade ja kommete tähtsust perekonnasuhetes; 9) selgitab, milles seisneb põlvkondi ühendavate sidemete tugevdav ja toetav mõju pereelule; 10) analüüsib, kuidas sõltub perekonna ülesannete täitmine igast pereliikmest, millised on pereliikmete võimalused üksteist toetada ja abistada, millised on pereliikmete õigused oma ajale, ruumile ja materiaalsetele kulutustele; 11) analüüsib enda huvide, hobide ja ettevõtmiste toetavat mõju enesearengule ja peresuhetele; 12) analüüsib, kuidas paarisuhe ja ema / isa roll mõjutavad inimese arengut; 13) selgitab koduse kasvatus mõju lapse arengule; 14) analüüsib lapse ja vanema vahelise kiindumus suhte kujunemist ning kasvatustüülide mõju sellele; 15) analüüsib perekondlike toetavate ja probleemsete, sh vägivaldsete suhete mõju inimese arengule ja elule; 16) analüüsib lahkuminek ja abielulahutuse põhjusi, tagajärgi ning oskab vajaduse korral leida psühholoogilist ja õigusabi; 17) toob näiteid pereelu, sh abielu ja laste elu reguleerivatest õigusaktidest ja analüüsib, kuidas need sätestavad perekonnaliikmete õigusi ja kohustusi; 18) toob näiteid riiklikest institutsioonidest,
--	--

	mis tegelevad perepoliitika elluviimisega, toob näiteid riikliku perepoliitika rakendamisest, sh toetustest ja teenustest 19) toob näiteid lapse õigustest ja abi saamise võimalustest laste õiguste kaitsmisel. 20) selgitab leina olemust ja kirjeldab leinast ülesaamise võimalusi.
Konkreetsed lõimingu näited: temperamenditüübid (psühholoogia); Karl Ristikivi raamatu “Mõrsjalinik” sõnavara ja teose analüüs (kirjandus)	
Üldteema: Tervis ja turvalisus	
ÕPPESISU Õppeteemad: 1. Arstiabi kättesaadavus ja enese harimine; 2. Mida tähendab abort meditsiinilises mõttes ning kuidas kajastab seda ajakirjandus; 3. Inimkaubanduse ohud - juhtumid minevikus ja tänapäeval; 4. Kaassõltuvuse olemus ning sellega toimetulek.	ÕPITULEMUSED Õpilane: 1) kasutab usaldusväärseid allikaid tervise, suhete ja sotsiaalmajanduslike küsimuste kohta info otsimisel ja probleemide lahendamisel, järgides autoriõiguse ja intellektuaalse omandi kaitse põhimõtteid, viidates ja refereerides nõuetekohaselt; 2) toob näiteid pereliikmete füüsilist, emotsionaalset, sotsiaalset ja vaimset tervist mõjutavatest teguritest; 3) analüüsib planeeritud ja planeerimata rasedusega kaasnevaid valikuid ning neid mõjutavaid tegureid, oskab leida vajaduse korral abi; 4) teab, mis on kohtingu-, lähisuhte- ja seksuaalvägivald ning mis on inimkaubandus ja kust otsida vajaduse korral abi; 5) analüüsib kohtingu- ja lähisuhtevägivalla põhjusi ja tagajärgi ning ennetamise ja abi saamise võimalusi; 6) analüüsib, kuidas mõjutab pereliikme sõltuvushäire peresuhteid, kirjeldab kaassõltuvuse olemust ja teab, kust vajaduse korral abi otsida.

2.3. Ühiskonnaõpetus

2.3.1. Õppeaine kirjeldus

Gümnaasiumi ühiskonnaõpetus peab olema vastavuses tänapäeva sotsiaalteaduste arengu ja ühiskonna vajadustega. Õpilased omandavad sotsiaalse kirjaoskuse, s.o teadmised, oskused ja hoiakud, mida on vaja, et tulla vastutustundlikult toime muutuvas ning mitmekultuurilises keskkonnas. Õppeaine eesmärk on luua eeldused, et kujuneks aktiivne, kompetentne ja vastutustundlik kodanik, kes suudab kohaneda muutustega, oskab ennast arenguga suhestada, oma kodanikupositsiooni kujundada, võtab vastutuse oma otsuste eest ning on avatud uutele ideedele ja elukestvale õppimisele.

Õppeaine omandamisega valmistuvad õpilased toimima teadlike kodanikena demokraatlikus ühiskonnas. Gümnaasiumi ühiskonnaõpetus käsitleb nüüdisaegse ühiskonna sotsiaalseid suhteid ning protsesse ja tutvustab ühiskonnaelu põhivaldkondade (majanduse, poliitika, õiguse) korraldust ning toimimist. Kõiki valdkondi analüüsitakse nii ühiskonna kui terviku kui ka indiviidi positsiooni ja rollide põhjal. Põhikoolis omandatud teadmisi Eesti riigi ja ühiskonna toimimisest laiendatakse Euroopa ning maailma probleemide käsitlemisega. Eesti ja Euroopa temaatika kõrval arutatakse ka olulisi globaalseid ühiskonnaprobleeme. Õpilane puutub ühiskonnas kokku erinevate eluvaldkondade ja situatsioonidega. Et toetada õpilase sotsialiseerumist ning ühiskondliku kompetentsuse kujunemist, hõlmab ainekava mitmekesiseid teemasid inimõigustest autoriõiguste ja tarbijakaitseni. Kiiresti muutuv ühiskonnas jääb õpetaja ülesandeks pöörata tähelepanu aktuaalsetele teemadele ja probleemidele ning arutada õpilastega nende üle. Seejuures toetatakse nii õpilaste dialoogipidamise oskuse kui ka iseseisva kriitilise analüüsisioskuse ja otsustusvõime kujunemist. See aitab õpilastel seada isiklikke eluplaane ning mõista erinevate vaadetega ning demograafiliste ja sotsiaalmajanduslike tunnustega inimesi.

Ühiskonnaõpetuse kaks kursust koosnevad viiest teemavaldkonnast: ühiskond ja selle areng; riik ja poliitika demokraatlikus ühiskonnas; majanduse toimimine; üleilmastumine, jätkusuutlik areng; kommunikatsioon ja infopädevus.

Riigi ja demokraatliku riigivalitsemise teemavaldkonnas käsitletakse riigi funktsioone ja demokraatliku valitsemise põhimõtteid.

Ühiskonna ja selle arengu teemavaldkonnas käsitletakse ühiskonna toimimist ning kodaniku võimalusi ja vastutust.

Majandust käsitlev teemavaldkond valmistab noori ette majanduselus osalemiseks, sh hindama realistlikult oma ressursse, toimima rahatargalt; aitab kujundada noorte valmisolekut erinevateks karjäärivalikuteks.

Rahvusvahelise suhtluse, üleilmastumise ja jätkusuutliku arengu käsitlemisel laiendavad õpilased oma teadmisi rahvusvahelistest organisatsioonidest ja globaalsetest väljakutsetest.

Eesmärk on õppida nägema, kuidas saab igaüks muuta maailma turvalisemaks ja humansemaks. Ühiskonnaõpetus kujundab õpilastes järgmisi väärtusi ja hoiakuid: seaduslikkus ja isiklik vastutus, sotsiaalne õiglus ja kodanike võrdne kohtlemine, inimõiguste austamine, intellektuaalomandi väärtustamine, salliv suhtumine erinevustesse, lugupidav suhtumine erinevatesse kultuuridesse, säästev eluviis ning orienteeritus elukestvale õppele, eelarvamuste, sh rassismi ja ksenofoobia taunimine.

Ühiskonnaõpetuses lõimuvad teiste sotsiaalainete teadmised, oskused ja väärtushinnangud ning eelmistes kooliastmetes õpitu, ühtlasi süvenevad teooria õppimise ja praktilise tegevuse kaudu varem omandatud teadmised ühiskonnast. Õpitavat käsitletakse nii, et ühelt poolt omandavad õpilased tervikpildi vastastikku seotud sootsiumist, kuid teiselt poolt oskavad sotsiaalsest kontekstist tulenevalt alati hinnata oma positsiooni ja valikuid.

Ühiskonnaõpetus on tihedalt seotud ajaloo, geograafia, bioloogia ja inimeseõpetusega. Näiteks käsitletakse geograafias põhjalikumalt rahvastiku-, linnastumis- ja maailmamajandusprobleeme ning nende seoseid üleilmastumisega. Samal ajal süvendab ühiskonnaõpetus ajalooõpetuse kaudu saadud teadmisi riigist. Õiguse, riigikaitse, filosoofia ja usundiõpetuse valikkursused avardavad veelgi õpilaste teadmisi oma ja teistest kultuuridest ning ühiskonnast, toovad enam esile mitmekultuurilisuse ja globaliseerumise dimensiooni, et luua seoseid ning märgata sarnast ja erinevat.

Õppematerjal esitatakse võimalikult probleemipõhiselt ja igapäevaeluga seostatult. Suurt tähelepanu pööratakse õpilastes aine vastu huvi äratamisele, õpimotivatsiooni kujundamisele. Õppes rakendatakse aktiivõppemeetodeid nagu arutelud, juhtumianalüüsid, uurimisprojektid ning kaasalöömine kodanikualgatuslikes ettevõtmistes. Olulised on uurimuslikud õpivõtted, millega õpilased omandavad probleemide esitamise, hüpoteeside sõnastamise, töö plaanimise ja tegemise, kriitilise mõtlemise ning tulemuste tõlgendamise ja esitamise oskused. Aine omandamisele aitavad kaasa õppekäigud, ekskursioonid, kohtumised erinevate inimestega jms. Õppekirjandusele lisaks kasutatakse erinevaid materjale ja teabetekste, dokumente, elektroonilisi andmebaase, õppefilme jms.

2.3.2. Gümnaasiumi lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

Õpilane:

- 1) tunneb riigivorme ja riigi ülesandeid, väärtustab ja järgib demokraatia põhimõtteid, inim- ja kodanikuõigusi, kaitseb oma huve ja õigusi, arvestades teiste inimeste õigusi;
- 2) tunneb nüüdisühiskonna ülesehitust ja ühiskonnaelu valdkondi: majandus, õigus, sotsiaalelu, kultuur, haridus, kommunikatsioon;
- 3) on aktiivne kodanik ja suhestab ennast ühiskonna arenguga, osaleb aktiivselt ja vastutustundlikult ühiskonnaelus, sh kodanikualgatusprojektides koostöös kogukonna, avaliku

sektori ja teiste partneritega;

4) mõistab majanduse toimimise põhialuseid ning tarbija ja ettevõtja rolli, huve ja õigusi ühiskonnas, analüüsib enda majanduskäitumist; järgib majandusliku mõtlemise põhialuseid tarbijana; mõistab ettevõtluse kui ühiskonna toimimise põhilise alustala rolli ühiskonnas väärtuse

loojana, tööandjana, riigi rikkuse tagajana, peamise maksumaksjana ja ühiskonnaelu mõjutajana;

5) mõistab riikidevahelise poliitilise, majandusliku ning kultuurisuhtluse põhimõtteid, sise- ja välispoliitilisi toimetehhanisme, tunneb tähtsamaid rahvusvahelisi organisatsioone ja Eesti osa nendes;

6) leiab, hindab, süstematiseerib ja kasutab infot kriitiliselt, loob uut teavet, arvestab autoriõiguste ja intellektuaalse omandi kaitsega, oskab leida ja kasutada õigustekste.

2.3.3. Õpitulemused ja õppesisu

1.kursus Ühiskonnaõpetus I – „Ühiskonna areng ja demokraatia

Õpitulemused	Õppesisu
• selgitab näidete kaudu erinevate ühiskonnaelu valdkondade toimimist ja omavahelisi seoseid; • hindab adekvaatselt oma eneseteostusvõimalusi ühiskonnas, töö- ja eraelus ning on valmis neid ellu viima; • teab oma võimalusi tööturul ja arvestab nendega valikute tegemisel; mõistab elukestva õppe olemust ja vajadust; • mõistab oma võimalusi mõjutada ühiskondlikke protsesse aktiivse kodanikuna nii koolis kui ka väljaspool, mõistab erinevate ühiskonnasektorite koostöö tähtsust; • analüüsib näidete põhjal kodanikuaktiivsuse mõju kogukonnale või ühiskonnale; • mõistab Eesti ühiskonna mitmekesisust, arvestab erinevaid arusaamu; • mõistab indiviidi võimalusi maailmakodanikuna ja selle tähendust • teab riigi toimimise põhimõtteid ja ülesandeid; • tunneb ja väärtustab demokraatia põhimõtteid, inim- ja kodanikuõigusi ning järgib neid, märkab inim- ja kodanikuõiguste alaseid väljakutseid	Ühiskond ja selle areng • Ühiskonna olemus: Erinevad ühiskonnatüübid (<i>mõisted: põllumajandusühiskond; tööstusühiskond; teenindus- ja infoühiskond; modernne ja postmodernne ühiskond, võrgustikuühiskond, heaoluühiskond</i>). • Ühiskonna kolm sektorit (<i>mõisted: avalik sektor, erasektor; vabakond</i>). • Ühiskonnaühmad (<i>mõisted: eliit, mass, pluralism</i>); • Kihistumine: <i>mõisted: sotsiaalne mobiilsus; sotsiaalne tõrjutus; sotsiaalne õiglus; sotsiaalne sidusus, vaesus, ilmajäätus</i> • Kollektiivne identiteet Riik ja demokraatlik riigivalitsemine • Põhiideoloogiad (<i>mõisted: liberalism, sotsialism, konservatism, rahvuslus, roheline maailmavaade</i>) • Riik kui institutsioon; riigikorralduse tüübid (<i>mõisted: unitaarriik, föderatsioon, konföderatsioon</i>). • Võimu iseloom: demokraatlikud režiimid, hübriidrežiimid ja autoritaarsed režiimid (<i>mõisted: liberaalne riik; autoritaarne riik, totalitaarne riik</i>). • Riigivalitsemise vormid (<i>mõisted: vabariik - parlamentaarne ja presidentaarne; monarhia - konstitutsiooniline ja absoluutne; õhuke riik vs sügav riik</i>). • Inimõigused, kodanikuõigused

ühiskonnas ja reageerib nendele oma võimaluste piires; - mõistab inimeste õigust individuaalsetele, kultuurilistele- ja maailmavaatelistele erinevustele, kui need ei ole inimsusevastased; - teab valimiste üldisi põhimõtteid, mõistab valimiste tähtsust ühiskonnas ja enda vastutust valijana; - eristab demokraatlikku ja mittedemokraatlikku otsustusprotsessi nii ühiskonnas kui ka kogukonnas; selgitab näidete põhjal konsensusse, kompromissi ja enamushääletuse erinevust; - oskab kaitsta oma huve ja õigusi, arvestades teiste inimeste õigusi, ning seisab vastu demokraatlike väärtuste eiramisele. - mõistab teabe edastamise erinevaid võimalusi ja mõju; - oskab infot leida, kriitiliselt hinnata, süstematiseerida ja kasutada ning luua uut teavet, arvestades autoriõiguste ja intellektuaalse omandi kaitset; oskab leida ja kasutada õigustekste, sealhulgas rahvusvahelisi.	- Valimised: (mõisted: majoritaarne ja proportsionaalne valimissüsteem; valimiskampaania, valimisreklaam; mandaat, valimisringkond, valimisnimekirjad (avatud/suletud; "triibulised" nimekirjad); tsensus/valimiskünnis) - Võimude lahususe ja tasakaalustatuse printsiip (mõisted: seadusandlik võim; täidesaatev võim; kohtuvõim). - Põhiseaduslikud institutsioonid - Õigusriigi toimimine: (mõisted: põhiseadus, seadus, määrus, korraldus ja direktiiv) - Poliitika kujundamine: (mõisted: koalitsioonileping, arengukavad, strateegiad, huvirühmad, kaasamine) - Kodanikuportaali: (mõisted: e-riik; eID privaatsus; ID-kaart, digiallkiri, digitaalne identiteet, parool, PIN-kood, mobiil-ID, smart-ID, e-teenus, Eesti.ee, küberjulgeolek) - Huvikaitse: (mõisted: referendum, rahvaalgatus, eelnõu, arupärimine; meeleavaldus/pikett, marss, märgukiri/petitsioon, streik, ametiühing, tarbimisboikott, meediakampaania, ühiskonnakriitika) Kommunikatsioon, infopädevus. - ajakirjanduseetika; - demagoogia, propaganda, vanenõuteooriad, - valeinfo ja selle liigid; - infosõda; - stereotüübid ja sildistamine; sõnavabadus ja vaenukõne
--	---

2.kursus. Ühiskonnaõpetus I – „Majandus ja maailmapoliitika“

Õpitulemused	Õppesisu
Kommunikatsioon, infopädevus - mõistab teabe edastamise erinevaid võimalusi ja mõju; - oskab infot leida, kriitiliselt hinnata, süstematiseerida ja kasutada ning luua uut teavet, arvestades autoriõiguste ja intellektuaalse omandi kaitset;	

oskab leida ja kasutada õigustekste, sealhulgas rahvusvahelisi.	
Majanduse toimimine • mõistab majandusliku mõtlemise põhialuseid ning ettevõtja ja tarbija huve ja õigusi ühiskonnas; • tunneb riigi eelarve- ja maksupoliitika põhimõtteid, nende mõju üksikisikule ja ühiskonnale; • väärtustab maksude maksmist kui kodaniku ja ettevõtja panust ühiskonna heaolusse; • väärtustab säästva majanduse põhimõtteid; • väärtustab sotsiaalse ettevõtluse ja õiglase kaubanduse põhimõtteid, mõistab üksikisiku tarbimisvalikute mõju nii kohalikul kui ka globaalsel tasandil; • planeerib oma majanduskäitumist ja teeb otsuseid vastutustundlikult; • mõistab töösuhteid, väärtustab vastutustundlikku käitumist töötaja ja tööandjana; • teab, et intellektuaalse omand on seadusega kaitstud • Õpilane tunneb tähtsamate varaklasside (kinnisvara, võlakirjade ja aktsiate) olemust ja erinevust.	Riik ja majanduskeskkond • Makromajanduse põhinäitajad: sisemajanduse kogutoodang, eelarvetasakaal, inflatsioon, tarbijahinnaindeks. • Impordi-eksporti tasakaal. • Riigi välisvõlg. • Majanduse tsüklilisus. Riigi ja Euroopa Liidu roll majanduselu edendamises • Kuidas tagavad riigid (euro puhul Euroopa Liit) raha väärtuse püsimist • Kuidas panustavad ettevõtlusega tegelemine, tarbimine ja tööturul osalemine riigi majandusse? Eesti maksusüsteem, mida ja miks maksustatakse. • Üksikisiku tulumaks, sotsiaalmaks, ettevõtete tulumaks, aktsiisid. • Miks tehakse maksuerisusi? • Kuhu maksutulu kulub? • Millest maksulaekumised sõltuvad? <i>Praxise maksupilt</i> Ettevõtlus ja rahatarkus Tarbimine. • Isiklik eelarve, sissetulekute ja väljaminekute analüüsimine ja planeerimine. • Säästmise kavandamine. Tarbimisvalikute mõju ühiskonna, keskkonna ja indiviidi tasandil • Turvaline tarbimiskäitumine: ostudega seotud teadete, pakkumiste ja soovitude usaldusväärsust, kuidas kontrollida finantsteenuse osutaja usaldusväärsust. Laenamine. • Erinevad laenutooted, millised kasvatavad ja millised kahandavad jõukust. • Laenutoodete võrdlusalused, nt intressimäär, krediitkulukuse määr, inflatsioonimäär, kogumaksumus, tagasimaksete suurus, paindlikkus ja tagasimaksmise tõenäosust. Investeerimine – selle eeldused, eelised ja puudused. • Erinevus tööga teenitavast tulust. Risk ja tootlus. • Eluaseme üürimise ja ostmise eelised ja puudused. Eluaseme ostuprotsessi ja rahastamisvõimalusi. • Kuidas planeerida pensioniks. Kuidas alustada ettevõtlusega?

	• Loodav lisandväärtus ja kasvupotentsiaal. • Intellektuaalomand ja selle kaitse. • Kasumile orienteeritud ja sotsiaalne ettevõtlus. Sotsiaalselt vastutustundlik ja keskkonnahoidlik ettevõtlus Teadlik ja ennastjuhtiv osaline tööturul. • Mis on tööturg ja rollid tööturul. • Tööturu areng, tööpuudus, tööjõupuudus ja kuidas kavandada oma karjääri. • Töötus ja tööturumeetmed: miks riik tööhõivet maksimeerida püüab, aktiivsed ja passiivsed tööturumeetmed. • Tööränne: miks ja kuidas riigid seda soosivad või piiravad.
Üleilmastumine ja jätkusuutlik areng • teab tähtsamaid rahvusvahelisi organisatsioone ja nende tegevusvaldkondi; • toob näiteid vastastikuse abistamise põhimõtetest, sh rahvusvaheliste organisatsioonide kaudu; • teab riikide majandusliku, poliitilise ja kultuurilise koostöö võimalusi, toob näiteid ja mõistab koostöö olulisust; • teab ja mõtestab aktuaalseid rahvusvahelisi sündmusi, sealhulgas kriisiolukordi; analüüsib inimõiguste alaseid väljakutseid maailmas, sealhulgas väikerahvaste õigusi suurriikide koosseisus	Üleilmastumine ja jätkusuutlik areng • Globaalprobleemid/probleemid maailmapoliitika areenil. Rahvusvahelist tähelepanu pälvinud kriisiolukorrad. • Miks mõned küsimused pälvivad laia rahvusvahelist tähelepanu ja teised mitte? • Kas kodanikuna saame me midagi teha, et tõmmata mõnele kriisile tähelepanu? • Mida aitab rahvusvahelise tähelepanu koondamine mõnele kriisisituatsioonile saavutada?" • Riikidevaheline suhtlus: • miks on riikide vahel diplomaatilised suhted, • miks ja kuidas tehakse omavahel majanduslikku, poliitilist ja kultuurilist koostööd? • Miks puhkevad sõjad? Realism ja idealism kui vaated riikidevahelistele suhetele. • Rahvusvahelised organisatsioonid, nende tegevusvaldkonnad, liikmed ja tööpõhimõtted (ÜRO, NATO, olulisemad valdkondlikud organisatsioonid). Vastastikkuse abistamise põhimõte